

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hakan ŞİMŞEK

SOĞUK SAVAŞ SONRASI KARADENİZ' DE GÜÇ ÇATIŞMALARI
VE YENİ DENGELER

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Tezsiz Yüksek Lisans
Dönem Projesi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hakan ŞİMŞEK

SOĞUK SAVAŞ SONRASI KARADENİZ’ DE GÜÇ ÇATIŞMALARI
VE YENİ DENGELER

Danışman

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Tezsiz Yüksek Lisans

Dönem Projesi

Antalya, 2018

AKADEMİK BEYAN

Dönem Projesi olarak sunduğum “Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz’ de Güç Çatışmaları ve Yeni Dengeler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İMZA)

Hakan ŞİMŞEK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFI VE JEOPOLİTİK KONUMU BAKIMINDAN KARADENİZ VE ULUSLARARASI SİSTEM

1.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem; Yeni Dünya Düzeni.....	3
1.2. Karadeniz'in Coğrafi Olarak Tanımı.....	4
1.2.1. Bölge ve Havza Olarak Karadeniz ve Genişletilmiş Karadeniz Tanımı.....	4
1.3. Jeopolitik Açından Karadeniz.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN KARADENİZ POLİTİKALARININ PARAMETRELERİ VE POLİTİKA ARAÇLARI

2.1. Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Yeni Jeopolitik Dengeler.....	8
2.2. Soğuk Savaş Sonrası Parametreler Işığında Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Karadeniz Politikaları.....	8
2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası.....	9
2.2.2. Rusya Federasyonu (RF)'nin Karadeniz Politikası.....	10
2.2.3. NATO ve AB' nin Karadeniz Politikası.....	11
2.3. Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkelerin Bölgesel Politikaları.....	13
2.3.1. Bulgaristan ve Romanya'nın Karadeniz Politikası.....	13
2.3.2. Ukrayna'nın Karadeniz Politikası.....	14
2.3.3. Gürcistan' ın Karadeniz Politikası.....	16
2.3.4. Türkiye' nin Karadeniz Politika.....	17
2.4. Soğuk Savaş Sonrası Yeni Güvenlik Stratejilerinin Karadeniz Jeopolitiğine Etkileri.	18
2.4.1. Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve Karadeniz Jeopolitiğine Etkileri.....	20
2.4.2. Kanal İstanbul Projesi'nin Karadeniz Jeopolitiğine Etkileri.....	21
2.4.3. Rekabet ve İş Birliği İkileminde Enerji Güvenliği.....	22

2.4.4. 11 Eylül Sonrası Güvenlik Stratejileri.....	23
2.5. Güncel Gelişmeler Işığında Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-RF İlişkileri ve Karadeniz Güvenliğine Etkileri.....	24
SONUÇ.....	28
KAYNAKÇA.....	31
EK 1 - HARİTALAR.....	33
ÖZGEÇMİŞ.....	36

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BİÖ	Barış İçin Ortaklık
KADİGG	Karadeniz İşbirliği Görev Grubu
KEİÖ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KUH	Karadeniz Uyum Harekâtı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ÜDİK	Üst Düzey İşbirliği Konseyi

ÖNSÖZ

Öğrenmenin yaşı yoktur düsturu ile bir buçuk yıl önce heyecanla başladığım Tezsiz Yüksek Lisans serüvenimi, tatlı bir burukluk ve heyecanla bitirmek üzere olduğum şu günlerde, öncelikle belirtmek isterim ki, akademisyenlik gerçekten çok zor ve zor olduğu kadar da keyifli bir uğraş. Fakat yarım zamanlı olarak hakkını verebilmek gerçekten imkânsız. Bizler gibi, iş, aile ve okulu bir arada götürmeye çalışmak, beraberinde çok yönlü fedakârlıkları gerektiriyor. En başta, bana duyduğu sevgi ve hasretin tesiri ile “*Ben senin bu hayatını hiç sevmiyorum. Hep okul, hep okul!..*” diye isyan eden ve “*senin bu okulun ne zaman bitecek ve bir daha başlamayacak?!*” Diye ilave eden; iş ve okul yoğunluğuyla bu dönem zarfında kendisini ihmâl etmek zorunda kaldığım 10 yaşındaki oğlum Emir Alp ŞİMŞEK’i bu derece isyan noktasına getirdiğim için O’ndan çok özür diliyorum. Her akşam ders çalışmak için odama kapanıp yanında oturup televizyon seyredemediğim, odamdan çıktığımda da çoktan uyumuş olarak bulduğum otuz yıllık hayat arkadaşım Filiz ŞİMŞEK’ ten de çok ama çok özür diliyorum.

Hassaten, bir buçuk yıl süreyle heyecanımıza ortak olan, ufkumuzu açan, kendilerini tanımaktan şeref duyduğum, derslerini iple çektiğim, her derslerini konferans ciddiyetiyle ve heyecanla dinlediğim, başta bu çalışmada bana yardımcı olan Danışman Hocam Prof. Dr. Sayın Şenol KANTARCI ve ekibine olmak üzere, Dr. Öğrt. Üyesi Sayın Mustafa ÖZTÜRK ve Dr. Öğrt. Üyesi Sayın Durmuş Ali KOLTUK Hocalarıma en kalbî muhabbet ve şükranlarımı arz ediyor; ülkemiz ve milletimizin ve gözlerini Anadolu’dan gelecek güzel havadislere dikmiş mazlum gönül coğrafyamızın istikbâl ve istiklâli uğrunda yapacakları hayırlı çalışmalarda kendilerine muvaffakiyetler diliyorum.

Selam ve Dua ile...

Hakan ŞİMŞEK
Antalya - 2018

ÖZET

Bu çalışma, Soğuk Savaş Dönemi sonrası Karadeniz'in jeostratejik / jeopolitik önemini ve yeni dönemde ortaya çıkan güç çatışmalarını incelemek amacıyla yapılmıştır.

Karadeniz'in bölge, havza ve deniz olarak jeostratejik tanımı ve Soğuk Savaş öncesi ve sonrasıyla karşılaştırılmasına yönelik tezler, Spykman, Mackinder ve Mahan'ın güç teorileri çerçevesinde ele alınarak, güncel gelişmeler ışığında tartışılmıştır.

Karadeniz'de en uzun kıyısı bulunan ülke olarak Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası yeni jeopolitik şartlarda artan rolü ve bu rolle birlikte NATO, AB, Rusya Federasyonu (RF) ve Türkiye arasında ortaya çıkan yeni güç dengelerinin sonucu ortaya çıkan mücadelenin Bölgesel aktörler ve özellikle Türkiye ve RF açısından oluşturduğu fırsat ve tehditler incelenmiştir.

AB 'nin artan enerji ihtiyacı ve bu enerjinin büyük bir kısmını Hazar ve Karadeniz havzasından tedarik ediyor olmasının getirdiği bağımlılığın ele alındığı çalışma, son tahlilde Karadeniz'de Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni jeopolitiğin, Avrasya ve Ortadoğu'da gelişen güncel olaylarla birlikte değerlendirildiğinde Türkiye ve RF'nun bölgede başat aktör olma yolunda hızla ilerlediği tezi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Karadeniz Havzası, RF, NATO, AB. Türkiye

SUMMARY
POWER CONFLICTS IN THE BLACK SEA AFTER COLD WAR
AND NEW BALANCES

This study was carried out to investigate the geostrategic / geopolitical significance of the Black Sea after the Cold War era and the power conflicts that emerged in the new period.

The geostrategic definition of the Black Sea region, basin and sea, and theses for comparison with the pre-Cold War and post-Cold War periods were discussed in the light of recent developments, taking into account the power theories of Spykman, Mackinder and Mahan.

The longest coast as the country with Turkey after the Cold War in the new geopolitical conditions increasing role in the Black Sea, and these roles with NATO, the EU, the Russian Federation (RF) and Turkey among emerging new balance of power in the resulting struggle of regional actors and especially Turkey and the opportunities and threats it has created in terms of RF.

The EU's increasing energy needs and a large portion of this energy Caspian and Black Sea running discussed the dependence by the fact that it has supplied the watershed, the new geopolitics of the post-Cold War on the Black Sea in the final analysis, when Eurasia and evaluated with the current development of events in the Middle East Turkey and RF 's progress in the way of becoming a dominant actor in the region revealed the thesis.

Keywords: Post Cold War Period, Black Sea Basin, RF, NATO, EU. Turkey

GİRİŞ

45 yıl süren Soğuk Savaş ABD ve müttefiklerinin galibiyetiyle sonuçlanmış, Sovyetler Birliği ve kurmuş olduğu sistem iç sorun ve başarısızlıkları nedeniyle çökmüş, Birlik dağılarak birçok yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Yugoslavya beş devlete ayrılmış, Almanya gibi ideolojik bölünme halindeki merkezi ve güçlü devlet yeniden birleşmiş, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk artık komünizmi terk etmişlerdir. 20'nci yüzyılın son on yılı "Soğuk Savaş Sonrası" dönemi başlatmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük bir jeopolitik değişime uğrayan Karadeniz coğrafyası, iki kutbun yer aldığı ve Türkiye'nin tek başına Batı bloğunu temsil ettiği bir konumdan, altı ülkenin yer aldığı çok sesli ve çok taraflı bir yapıya bürünmüştür. Hem coğrafi hem siyasi nedenlerle etkileşim içerisinde bulunan ülke sayısının yirmiyi aştığı bu bölge, yeni bin yılda enerjinin oynadığı belirleyici rolün de etkisiyle, başta ABD olmak üzere küresel güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir.

ABD açısından her ne kadar soğuk savaş bitmiş olsa da bölgede RF' na karşı güç ve güvenlik unsurları bağlamında bazı faaliyetlerinden söz etmek mümkündür. Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerden olan Romanya ve Bulgaristan'da askeri üs kurması bunun bir göstergesi sayılabilir.

Belirli bir bölgeye hâkim olmak isteyen aktörler güç unsurlarını dikkate almak ve stratejilerini ona göre belirlemek durumundadırlar. Küresel, Kıtasal, Bölgesel veya Milli Güç seviyesindeki aktörler kendi kapasiteleri oranında belirledikleri çıkarlarla ilişkili olarak bir coğrafi bölge üzerinde etkili olmak istemektedirler. Bu nedenle coğrafyanın bu aktörler tarafından nasıl adlandırıldığı konusu gözden kaçırılmaması gereken bir politik tercihin emaresidir. Nitekim Zbigniew Brzezinsk,'nin "Büyük Satranç Tahtası" adlı eserinde Amerikan dış politikasının Soğuk Savaş sonrası politik hedefleri ve yönleri hakkında ileri sürmüş olduğu tezlerin jeopolitik açıdan daha mantıklı ve uygulamaya elverişli olması, Amerikan dış politikasının Soğuk Savaş sonrasında bugüne kadar gelen politikalarıyla örtüşmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Brzezinsk,'nin tezleri Avrasya Bölgesi'ni satranç tahtasına benzetmekte ve oyunun piyonlarını da bu bölgedeki devletler oluşturmaktadır. Ancak satranç tahtasındaki en önemli taş olan 'Şah' ise bölge dışındaki bir devlet yani ABD olarak nitelendirilmektedir. Bu çerçevede Brzezinsk ABD'ye potansiyel bir rakip olacak aktörün yine Avrasya'dan çıkacağını, bu nedenle de ABD' nin jeostratejisinin

oluşturulmasındaki çıkış noktasının ana oyuncular üzerinde odaklanması ve arazinin doğru değerlendirilmesi çerçevesinde oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.

ABD' nin Kafkaslar, Hazar ve Orta Asya coğrafyasına hâkimiyet teorilerinin önündeki en büyük engellerden biri boğazların statüsünü belirleyen Montrö anlaşmasıdır. ABD, Soğuk Savaş sonrası taraf devletlerin hukuki statülerindeki değişikliği öne sürerek Montrö Sözleşmesinin yeni duruma göre tadil edilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Problem ele alınırken Karadeniz'in Soğuk Savaş sonrası bu yeni konjonktürde önemini artıran dinamiklerin belirlenmesi ve bu dinamiklerin bölge içi ve bölge dışı aktörler açısından ele alınarak incelenmesi gerekmektedir.

Bu bölgesel dinamiklerin başında enerji ve enerji güvenliği gelmektedir. Enerji güvenliği kavram olarak enerji kaynağının üretici olan ülkeden çıkartılarak uygun piyasa fiyatları çerçevesinde, güvenli güzergâhlar üzerinden problemsiz olarak sürdürülebilir bir şekilde tüketici ülkeye transferi olarak tanımlanabilir. Bu tanım çerçevesinde bakıldığında enerji güvenliği problemi hem arz hem talep eden taraflar açısından stratejik önem arz etmektedir. Karadeniz bölgesi enerji arz ve talep akışının kesiştiği jeostratejik bir konuma sahip olması hasebiyle, enerji arz talep güvenliği açısından incelenmesi gerekmektedir.

RF' nun Soğuk Savaş sonrası güvenlik politikası ve tehdit algısı incelendiğinde, 90'lı yıllar ve 2000'li yıllar olmak üzere kendi içinde birbirinden farklı dönemler yaşadığı görülmektedir. Hatta bölge dışı aktörlerin pozisyonu açısından 11 Eylül 2002 sonrası dönem de ayrı ele alınmalıdır. Önce Yeltsin Dönemi, ardından Putin 'in ilk iktidara geldiği 2000'li yılların başı, renkli devrimler ve yine Putin'in 8.8.2008 Gürcistan krizi ile ortaya çıkan küresel güçlere karşı meydan okuma dönemleri bölgede gelişen güç mücadelesini ve RF'nun benimsediği modeli anlamak ve anlamlandırmak açısından önemlidir. Özellikle Putin dönemi mücadelenin her alanda kızıştığı bir dönem olarak ele alınmalıdır.

Aynı şekilde, Türkiye için de 90'lı yılların başlarında, ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve darbeler, 2000'li yılların başından itibaren Erdoğan iktidarı ile iç ve dış siyasette istikrar ve sıfır sorun politikalarının hayata geçmeye başlaması, tıpkı RF gibi Türkiye'nin de bölgede başat aktör olma ve Osmanlı'dan miras bir perspektifle temayüz etme yolunda yaşadığı süreci anlamak açısından önemlidir. ABD' nin yeni bin yıla girerken dış politikasını belirleyen paradigmaların mimarlarından biri olan Brzezinsk,'nin tezinde belirttiği ABD'ye potansiyel rakip olacak devlet veya devletler RF ve Türkiye ittifakı olabilir mi? Bölge dışı aktörlere karşı yeni bölgesel ittifaklar oluşabilmesi için gerekli şartlar mevcut mu? 2011' de başlayan Suriye Savaşı ve Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da meydana gelen darbe girişimi Türk-Rus ilişkilerini nasıl etkiler? Sorunsalında mesele incelenmesi gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ VE JEOPOLİTİK KONUMU BAKIMINDAN KARADENİZ VE ULUSLARARASI SİSTEM

1.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem; Yeni Dünya Düzeni

90'lı yıllar uluslararası sistemde küresel arenada taşların yerinden oynadığı, kartların soğuk savaşın galibi ABD eliyle yeniden karıldığı bir dönemin başlangıcı olarak tarihe geçmiştir. Çoğu ABD'li birçok siyasal bilimci tek kutuplu bu yeni sistemi tanımlarken, ABD'nin mutlak güç olarak ortaya çıktığı ve dengelenmesi güç siyasi, ekonomik ve askeri varlığı ile yeni sistemin başat aktörü olduğunu iddia etmişlerdir¹. Soğuk Savaş yıllarının genel durumu bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Sovyet Rusya'nın (S.S.C.B.) dağılmasının ardından, uluslararası toplum ABD' nin adını koyduğu ve yeni uluslararası politikasını tanımladığı “Yeni Dünya Düzeni”² kavramıyla tanıştı. Bu kavram soğuk savaş sonrası ABD'nin hegemonik politikasının yeni adıydı. Yeni Dünya Düzeni' nin fikrî mimarlarından Zbigniew Brzezinski “Büyük Satranç Tahtası” isimli teziyle ABD açısından yeni uluslararası sistemin sıklet noktalarını belirlerken, Avrasya ve Karadeniz Bölgesi'ni “yaşamsal çıkar alanı” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama ABD' nin yeni bin yıla girerken benimsediği politikaların temelini oluşturmuştur. Nitekim dünya nüfusunun yaklaşık %75'inin yaşadığı, küresel enerji kaynaklarının %75'inin bulunduğu ve küresel gayri safi milli hasılanın %60'ına sahip Avrasya, jeostratejik, jeoekonomik ve jeopolitik konumuyla ABD hegemonyasına meydan okuyabilecek potansiyel rakipleri barındıran bir bölge olarak ABD' li stratejistlerin dikkatini çekmiş görünmektedir³.

Barış, istikrar, demokrasi ve güvenlik kavramlarıyla izah edilen Yeni Dünya Düzeni projesi, ABD' nin yeni bin yıla girerken küresel bir güç olarak mutlak üstünlüğünü temin etmek için uygulaması gereken stratejileri ifade etmektedir. Rusya'nın ABD' ye rakip değil demokrasiyi benimsemiş bir ortak olması, bölgede hâkimiyet peşinde olan başka potansiyel güçlerin caydırılması, ABD çıkarlarına aykırı ittifakların önlenmesi ABD' nin stratejik hedefleri arasındadır. Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Bölgesi'nde cereyan eden renkli devrimler, NATO' nun genişleme politikaları, Bölge Ülkelerine yönelik ABD yardımları, ABD'nin bölgesel sorunlara yönelik tutumu bu stratejik hedefler doğrultusunda üretilmiş

¹ Kantarcı, 2012: 50.

² 6 Mart 1991' de dönemin ABD Başkanı George Bush tarafından “Yeni Dünya Düzeni” Başlığı ile duyuruldu. Kongre'de yaptığı konuşmasıyla Bush, “özgürlük, serbest Pazar ekonomisi ve insan hakları” söylemi eşliğinde ABD'nin “Yeni Dünya Düzeni” misyonunu ilan etti.

³ Canar, 2012: 50.

politikalarıdır. Uluslararası sistemin yeniden inşa edildiği bu dönemde, küresel üstünlüğünün devamını hedefleyen ABD küresel ve bölgesel rakiplere ve çıkarlarını tehdit eden bölgesel ittifaklara karşıdır⁴.

90'lı yılların başında tek kutuplu olarak inşa edilen Yeni Dünya Düzeni, ilerleyen yıllarda ABD planlarının tersine, Soğuk Savaş Yıllarının iki kutuplu karşılıklı dengeye dayalı ve görece istikrarlı yapısını aratırcasına “çok kutuplu koalisyonlar”⁵ dönemine evrilecektir.

1.2. Karadeniz’in Coğrafi Olarak Tanımı

Karadeniz; iki kıtanın birleştiği yerde, doğuda Kafkasya, Batıda Güneybatı Avrupa, güneyde Anadolu, kuzeyde Doğu Avrupa karaları arasında doğu-batı istikametinde uzanan, Avrupa ile Asya arasında büyük bir iç deniz şeklinde tanımlanmıştır⁶.

Azak Denizi ile birlikte 436.400-km² bir su alanı olarak Karadeniz; Türk Boğazları ile Akdeniz’den ayrılır. Main-Tuna Kanalı üzerinden Kuzey Denizi’ne, Dinyeper ve Dinyester Nehirleri ve Bug Nehri ile Baltık İçlerine; Don ve Volga Nehirleri’nin birleşmesi ile Hazar denizine kadar uzanmaktadır. Nehir zengini olan Karadeniz’in bu coğrafi özelliği O’nun yarı kapalı bir deniz olarak tanımlanmasına neden oluşturmaktadır⁷.

1.2.1. Bölge ve Havza Olarak Karadeniz ve Genişletilmiş Karadeniz Tanımı

Karadeniz’in sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği konusundaki tartışmalar, Deniz, Bölge ve Havza olarak ayrı ayrı tanımlama yapma gereği ortaya koymuştur. Coğrafi konumlar belli makyas ve hesaplarla yapılabilmekte iken, Bölgesel sınır tanımlamaları göreceli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Genelde bu tartışmalar, Karadeniz üzerinde farklı çıkarları olan ülkeler ile uluslar üstü yapılar arasında cereyan etmekte ve herkes Karadeniz’in sınırlarını kendi çıkar hesaplarına göre belirlemektedir⁸.

Bu nedenlere bağlı olarak, değişik kaynaklarda farklı şekillerde farklı ülkeler dâhil edilerek tanımlanan “Karadeniz”, “Karadeniz Bölgesi”, “Karadeniz Havzası”, “Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi” ifadeleri karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz Bölgesi; Karadeniz’ e kıyıdaş devletler, Türkiye, Gürcistan, Rusya Federasyonu (RF), Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan’ı kapsarken, (Harita 1) Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi; kıyıdaş devletlerin yanı sıra, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan’ın da dâhil edildiği bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz Havzası ise; Orta Avrupa’dan Ural Dağlarına kadar Tuna, Don ve Dinyeper

⁴ Canar, 2012: 55.

⁵ Kantarcı, 2012: 52.

⁶ Kandemir, 2008: 98.

⁷ Çörten, 2009: 4.

⁸ Çörten, 2009: 5.

nehirlerinin birbirine bağladığı 23 ülkeyi kapsamaktadır. Karadeniz’e kıyıdaş ülkeler ve Karadeniz’e komşu ülkeler gibi ayrımlarla da ifade edilen Karadeniz Havzası bu 23 ülkeyi (Türkiye, Gürcistan, RF, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Moldova, Ermenistan, Azerbaycan, Arnavutluk, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Slovakya, Almanya, Avusturya, Bosna Hersek, Çekya, Macaristan, Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan) kapsamaktadır⁹.

Sonuç olarak, adına ister “Karadeniz Havzası”, ister “Genişletilmiş Karadeniz” denilsin, bu coğrafyadaki devletleri üç kategoride toplamak mümkündür. Birinci kategoride “Karadeniz’e Kıyıdaş” ülkeler (Bulgaristan, Gürcistan, Roman, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna); İkinci kategoride kıyıdaş ülkelere “Komşu (Bitişik)” ülkeler (Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Karadağ, Macaristan, Makedonya, Moldova, Slovakya, Sırbistan, Slovenya); Son kategoride de Baltık Denizi’ni Karadeniz’e bağlayan Ren-Main-Tuna kanalının geçtiği ve Karadeniz’e komşu ülkelere komşu olan ve “Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi” ‘ni oluşturan “Karadeniz Etki Alanındaki Ülkeler” (Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bosna Hersek, Çekya, Hırvatistan, Slovenya) olmak üzere 23 devlet bulunmaktadır¹⁰. (Harita 2)

1.3. Jeopolitik Açından Karadeniz

Jeopolitik Kavramı; ilk olarak 1895’de İsviçreli akademisyen Rudolf Kjellen tarafından literatüre kazandırılmış; daha sonraki yıllarda Alman yazarlar tarafından geliştirilmiş bir kavram olup; “coğrafyanın siyasi olarak yorumlanması” şeklinde tanımlanmıştır. Devletlerin coğrafi konumlarının ve tabii kaynaklarının siyasi ilişkileri etkilemesi ve yönlendirilmesi jeopolitik bir incelemenin konusu kapsamında değerlendirilmektedir¹¹.

Karadeniz, yalnızca coğrafi açıdan bakıldığında kıyıdaş ülkelere mütteşekkil bir bölge olarak görünebilir. Fakat stratejik açıdan bakıldığında, kıtalar arası stratejik fay hatları üzerinde, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Kuzey Afrika’yı da içine alan bir siyasi etki alanına sahip olduğu görülecektir. Karadeniz’in bu jeopolitik konumu tarih boyunca küresel ve bölgesel aktörlerin ilgi odağı olmuştur¹².

Karadeniz, küresel ve bölgesel aktörlerin uluslararası politikalarına ilham veren çağdaş jeopolitik teorilere göre önemli ve kritik bir bölge olarak değerlendirilmektedir. Nitekim, bu teorilerden biri, İngiliz bilim adamı Sir Halford Mackinder’in (1861-1947) ilk olarak 1904

⁹ Aşık, 2010: 36.

¹⁰ Kandemir, 2008: 99.

¹¹ Derman, 2018: 148.

¹² Koray, 2018: 92.

yılında yayınladığı “Geographicel Pivot of History” isimli kitabıyla ortaya atılan ve zamanla evrimleşen “Kara Hakimiyet Teorisi”dir.(Harita 3) Bu teoriye göre, en büyük ve en global güç merkezi okyanuslara açılabilen, büyük ve çok sayıda kaynaklara sahip; Avrupa’nın (Almanya) endüstrisi ile Asya’nın (Rusya) zengin kaynakları arasındaki kara hattını işaret etmekte ve bu bölgeyi “Heartland” (Kalpgâh) olarak tanımlamaktadır. Mackinder’in bu teorisinin zihni arka planında, o dönemin komşu iki küresel aktörü olan Alman ve Rus İmparatorluklarının “Kalpgâh” ta oluşturacakları ittifak sonucunda “deniz hâkimiyeti” ne sahip İngiliz imparatorluğuna son verebilecekleri endişesi yatmaktaydı¹³.

Mackinder’in teorisine göre kim Doğu Avrupa’ya hâkim olursa, “Heartland (Kalpgâh)’a hâkim olur. Kim “Heartland (Kalpgâh)’a hâkim olursa dünyaya hâkim olur. Bu teoriden hareketle, Doğu Avrupa’ya hâkim olmanın yolunun da Karadeniz’e hâkim olmaktan geçtiği söylenebilir. Yeni bin yıla girerken uluslararası sistem yapısal olarak değişikliğe uğramış, uluslararası güç dengeleri değişmiş ve farklı aktörler ortaya çıkmış olsa da Mackinder’in “Kara Hâkimiyet Teorisi” (Heartland) Karadeniz jeopolitiği açısından önemini ve güncelliğini korumakta ve bugünün küresel güçlerine de ilham kaynağı olmaktadır¹⁴.

Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan’ ın (1841-1914) 19.yy. sonlarında ortaya attığı “Deniz Hâkimiyet Teorisi” küresel çapta her türlü operasyon için deniz hâkimiyetinin zorunlu olduğu görüşüne dayanmaktadır. Nitekim küresel güçlerin yalnız kendi coğrafyalarındaki kaynaklar ve kara ilişkisi bulunan ülkelerdeki güç kaynakları ve pazarlarla yetinmeleri imkânsızdır. Bu nedenle denizaşırı operasyonlar önemlerini büyük ölçüde artırmıştır¹⁵.

Mahan’dan neredeyse dört asır önce Osmanlı Kaptan-ı Deryası Barbaros Hayrettin Paşa’nın (1478-1546) o dönemin süper gücü Osmanlı İmparatorluğu tarafından da uygulanan “Akdeniz’e hâkim olan dünyaya hâkim olur” teorisi bu alanda ortaya atılmış ilk deniz hâkimiyet teorisi olarak değerlendirilebilir. Batı ve Doğu’nun sıklet noktasındaki coğrafi konumuyla Karadeniz; deniz hâkimiyet teorilerinin de odağında yer almaktadır. Bugün için de “Karadeniz’e hâkim olan “Kalpgâh” a hâkim olur, “Kalpgâh” a hâkim olan dünya adasına hâkim olur” denilebilir. Bu yüzden Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası güç mücadelelerinin yaşandığı bir bölge haline gelmiştir¹⁶.

Amerikalı siyasal bilimci Nicholas John Spykman’ın (1893-1943) İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD politikalarına da ilham olan “Kenar Kuşak Teorisi (Rimland)” (Harita 4)

¹³ Bayat, 1986: 364.

¹⁴ Keser, 2018: 1018.

¹⁵ Bayat, 1986: 365.

¹⁶ Bayat, 1986: 366.

Mackinder'in kara hâkimiyet teorisinin yeniden yorumlanarak, Kalpgâh'ı çevreleyen iç kuşağın, (Batı Avrupa'dan Çin'e kadar Sovyet Rusya'yı çevreleyen tüm coğrafya) jeopolitik açıdan daha üstün olduğunu öne sürmüştür. İngiltere'nin eski gücünü kaybettiği ve ABD' nin yeni süper güç olarak tarih sahnesinde yerini aldığı bir dönemde öne sürülen bu teori halen Karadeniz jeopolitiği açısından da güncelliğini korumaktadır¹⁷.

Karadeniz, Mahan, Mackinder ve Spaykman'ın hâkimiyet teorilerinin kesişim noktasında bir jeopolitik konuma sahiptir. Nitekim Mackinder'in "kara hâkimiyet teorisi"ne göre "Kalpgâh"a en kolay ulaşım noktasında dünya adasına hâkim olacak bir coğrafi konumda görülürken, Spaykman'ın "Rimland" ına göre de Avrupa'yı Asya ve Ortadoğu'ya bağlayan kuşakta yer almaktadır. Mahan'ın "deniz hâkimiyet teorisi" ne göre ise, Karadeniz'e hâkim olan, bölgeyi kontrol edebilecek güce sahip olur diyebiliriz¹⁸.

Soğuk Savaş sonrasında, Karadeniz jeopolitiğinde köklü bir değişimle, yeni jeostratejik dengelerin oluştuğu gözlemlenmektedir. S.S.C.B. ve Varşova paktının dağılmasıyla oluşan güç boşluğu, Karadeniz ve Hazar bölgesindeki ülkelerin Rusya'dan uzaklaşarak Batı' ya yönelmesi, NATO ve AB' nin sınırlarının Karadeniz'e kadar genişlemesine neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Varşova Paktı tarafında Rusya; NATO tarafında ise Türkiye'nin nüfuz alanında bir deniz olan Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası bir Avrupa denizine dönüşmüştür¹⁹.

¹⁷ Bayat, 1986: 365.

¹⁸ Koçer, 2007: 198.

¹⁹ Koçer, 2007: 208.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN KARADENİZ POLİTİKALARININ PARAMETRELERİ VE POLİTİKA ARAÇLARI

2.1. Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz’de Yeni Jeopolitik Dengeler

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından oluşan yeni konjonktürde Karadeniz gerek bölgesel gerekse küresel güçlerin mücadele alanı haline geldi ve Soğuk Savaş yıllarındaki görece istikrarlı ve hak ettiği kadar önemsiz konumundan uzaklaşarak, tarihin geçmiş dönemlerinde sahip olduğu jeopolitik önemini tekrar kazanmış oldu. Bu yeni konjonktür, birçok siyasal bilimci tarafından uluslararası sistemde köklü bir yapısal değişim ve kırılma olarak değerlendirilmiştir. “Yeni Dünya Düzeni” olarak adlandırılan bu yeni sistem, başta tek kutuplu bir dünya vaz ederken, ilerleyen süreçte gelişen yeni sorunlar ve dengelerle karşı karşıya kalınmıştır. Yeni dönemde karşılaşılan en önemli sorun düşmanın belirsizliği ve tehdidin nereden geleceğinin bilinmemesidir. Bu durum da sürekli değişen kaygan bir uluslararası zeminde sürekli yeni dengeleri ve yeni ittifakları beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş döneminin ideolojik refleksleri yerini jeopolitik faktörler temelinde ittifakların ön planda olduğu bir uluslararası ortama bırakmıştır. AB ve NATO’ nun doğuya doğru genişleme politikalarının yanı sıra, SSCB’nin dağılmasının ardından oluşan boşluk üzerinde açığa çıkan jeoekonomik ve jeokültürel dinamikler ile yeni güvenlik anlayışları bölgenin uzun vadede stratejik mücadelelere sahne olacağını göstermektedir. Nitekim bölgede Sovyet etkisinin ortadan kalkması ile oluşan boşlukta, enerji arzını çeşitlendirme amacındaki AB ile ABD, RF, Çin ve Türkiye arasında Kafkas ve Hazar bölgesinin zengin doğal gaz ve petrol kaynakları üzerinde ciddi bir güç mücadelesi başlayacaktır.²⁰ Yeni dönemde Karadeniz bölgesel aktörlerin yanı sıra, küresel aktörlerin güvenlik politikalarının merkezinde yer alacaktır²¹.

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Parametreler Işığında Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Karadeniz Politikaları

Soğuk Savaş sonrası, jeopolitik açıdan en çok değişime uğrayan coğrafya olan Karadeniz bölgesi, iki kutbun yer aldığı bir konumdan, çok kutuplu ve çok aktörlü bir konuma gelmiştir. Yeni bin yıla girerken enerjiye odaklı jeopolitik dengelerin kurulduğu dünyada Karadeniz’ in “dünya adasının” “kalpgâh” ‘ında, enerji yollarının kavşağında bulunuyor

²⁰ Çörten, 2009: 4.

²¹ Kandemir, 2008: 21.

olması, küresel ve bölgesel aktörlerin uluslararası güvenlik politikalarının odağında yer almasına neden olmuştur. Gelecek yüzyılın dünyasına hâkim olacak güç ya da güçleri ön görebilmek bu politikaları doğru okumakla mümkündür²².

2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası

ABD' nin Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Politikasını belirleyen en önemli unsur, Spykman'ın ortaya koyduğu “kenar kuşak teorisi” (Rimland)’ den ilham alan ve ABD’li stratejist Zbigniew Brzezinski tarafından ortaya konan Karadeniz’in de içinde bulunduğu Avrasya havzasına hakim olma arzusudur. Zira Brzezinski’ ye göre ABD’ ye rakip olabilecek gücün ancak bu bölgeden çıkması mümkündür. ABD’nin yeni ulusal stratejisini belirleyen temel parametre, tüm dünyaya hâkim olmak için Avrasya bölgesine hâkim olmaktır. S.S.C.B. dağılması ile sona eren Soğuk Savaş’ın ardından bölgede oluşan görece boşluk, ABD’ nin bu politikasını hayata geçirebilmesi için yeni fırsatlar sunmuştur.²³ Bu sayede ulusal güvenlik stratejisinin bir gereği olarak algıladığı ve uluslararası politika araçları vasıtasıyla tüm dünyaya dayattığı tehdit algısıyla hâkimiyet kurmak istediği bölgeye önleyici tedbir bahanesiyle güç kaydırmayı uluslararası hukuk çerçevesinde meşrulaştırmıştır. Brzezinski’ nin ifadesiyle bu strateji “Güce Dayalı Önleyici Tedbir” olarak tanımlanmaktadır. Buna en bariz örnek 1990’lı yıllarda Irak’a uyguladığı Körfez Harekâtıdır -ki, bu harekâtı önleyici meşru müdafaa adı altında oluşturduğu proaktif yaklaşımla adeta bir hukuk kuralına dönüştürmüştür.²⁴ ABD karşısında güç oluşturma potansiyeline sahip devlet ya da ittifaklar derhal tehdit kategorisinde ele alınmakta ve önleyici meşru müdafaa yöntemleri harekete geçirilmektedir. Soğuk Savaş Sonrası ABD Karadeniz politikasını da bu çerçevede değerlendirmek doğru olacaktır. Buna göre Karadeniz, Soğuk Savaş Sonrası ABD için “Yaşamsal Çıkar Alanı” olarak değerlendirilmektedir.²⁵ Soğuk Savaş Sonrası bölgede ortaya çıkan Çeçenistan, Abhazya, Osetya, Dağlık Karabağ ve Tarnsdiyester gibi etnik ve siyasi temeli “Dondurulmuş Sorunlar” ABD’ nin bölge politikalarında işini kolaylaştırmış ve arabuluculuk bahanesiyle bölgeye müdahil olma imkânı tanımıştır. Bölgede yaşanan sıkıntılar S.S.C.B.’ den bağımsızlığını ilan eden devletlerin Batı’ya yaklaşımları buna karşılık ABD’ nin insan hakları, demokrasi, ekonomik kalkınma, barış ve güvenlik gibi temel alanlarda yürüttüğü politikalar yer yer ekonomik yardımlar ve yer yer renkli devrimler yoluyla ağır ağır

²² Aşık, 2010: 51

²³ Yılmaz, 2007: 50.

²⁴ Erkan, 2018: 514.

²⁵ Erkan, 2018: 515.

devreye sokulmuştur. Bölgedeki sorunlar, Irak ve Afganistan'da olduğu gibi ABD' nin varlık ve müdahale nedenini meşrulaştırmada birer enstrüman olarak kullanılmıştır diyebiliriz²⁶.

ABD için Karadeniz'e hâkim olmanın önem arz eden unsurlarından biri de bölgede kesişen Hazar Havzası enerji hatlarının güvenliğidir. Hazar Havzası'nın zengin enerji kaynakları, Ortadoğu'ya alternatif rezerv özelliği taşımaktadır. Bu rezervlere ait enerji hatlarının kesiştiği noktada Karadeniz, ABD açısından başka bir gücün ya da ittifakın tek başına eline geçmemesi gereken stratejik bir öneme sahiptir. Zira dünya petrol tüketim miktarının %25'ini kendisi kullanmakta ve gitgide artan oranda petrol ithalatına sahip konumdadır. Bu oranın 2025 yılında %70'lere ulaşacağı tahmin edilmektedir²⁷.

Karadeniz ve boğazların uluslararası statüsü de ABD Karadeniz politikasının önemli başlıklarından biridir. 1936 yılında imzalanan Montrö Anlaşması ABD gibi Karadeniz'de kıyısı olmayan ülkelerin Karadeniz'deki gemi tonajı ve kalma süresini kısıtlamakta, bu da ABD'nin deniz gücü olarak Karadeniz'deki varlığını zayıflatmaktadır. ABD'nin bu durum karşısındaki politikası NATO' yu devreye koyarak, bir yandan NATO'nun genişleme stratejisiyle bünyesine kattığı Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna gibi ülkelerde üsler açmak, diğer yandan Montrö anlaşmasının 1936 şartlarında imzalanmış bir anlaşma olduğundan hareketle güncellenmesi gerektiği konusunu tartışma zeminine taşımaktır²⁸.

2.2.2. Rusya Federasyonu (RF)'nun Karadeniz Politikası

RF, dünyanın en büyük coğrafyasına sahip ülkesi olarak, sahip olduğu jeopolitik konumu ile, Avrasya ve "Dünya Adası" nı kontrol eden bir konumdadır. Aynı zamanda zengin enerji kaynaklarına sahip olmakla önemli bir enerji ve hammadde ihracatçısıdır.²⁹

Kendisini Tarihsel olarak Avrasya'nın doğal lideri ve süper gücü olarak gören RF için Karadeniz Çarlık döneminden beri kendi güvenlik ve hâkimiyet alanıdır³⁰.

Soğuk Savaş sonrası Rusya Federasyonu (RF)'nun Karadeniz politikası, kendi güvenlik alanı olarak gördüğü bölgede dengeleri aleyhine etkileyebilecek Batı stratejilerini boşa çıkartmak ve başarısız kılmak olarak tanımlanabilir³¹.

Karadeniz RF için tabii bir güvenlik alanıdır. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası Batılı politikalarla istikrarsızlaştırılan Karadeniz coğrafyasındaki stratejik bölgeler RF için potansiyel tehdit niteliği taşımaktadır. Azerbaycan -Ermenistan arasında devam eden Dağlık

²⁶ Erkan, 2018: 516.

²⁷ Germir, 2018: 711.

²⁸ Tüysüz, 2014: 79.

²⁹ Derman, 2018: 155.

³⁰ Derman, 2018: 158.

³¹ Ayhan, 2015: 16.

Karabağ sorunu, Gürcistan'da yaşanan Abhazya ve Güney Osetya sorunu, Ukrayna doğusunda yaşanan ayrılıkçı çatışmalar ve Kırım meselesi, RF' nun kendi içinde yaşadığı Çeçenistan meselesi, Moldova'daki Transdinyester ayrılıkçı hareketi, bölgedeki güvenlik ve istikrarı tehdit eden en önemli faktörler olarak görülmektedir. Bu sorunların tamamı Karadeniz coğrafyasında RF'nun varlığını tehdit eden unsurlar olarak görülmesinden dolayı RF'un Karadeniz'de varlığını sürdürebilmesi için bu sorunlara karşı proaktif politikalar uygulamak zorundadır. NATO ve AB' nin genişleme politikaları RF' da bir kuşatılma endişesi meydana getirmiştir. S.S.C.B' nin dağılmasıyla Ukrayna sınırları içindeki Sivastapol gibi stratejik öneme sahip birçok askeri üssü bağımsızlığını ilan eden devletlerin sınırları içinde bırakan RF, yeni ilişkiler geliştirerek bölgedeki etkinliğini ve varlığını devam ettirme çabası içine girmiştir. Nihayet varlığını tehdit boyutlarına ulaşan Ukrayna krizini Kırım'ı ilhak etmek gibi radikal bir hamle ile birlikte kendi lehine çevirmiş³² ve S.S.C.B.'nin dağılmasından bu yana bölgede en etkin olduğu döneme girmiştir³³.

RF' nun Karadeniz Politikasının diğer bir yönü, Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynakları ve bu kaynakların nakil hatlarını kontrol altında tutmaktır. RF bu kaynakları ucuz temin ederek Batı'ya satmak suretiyle ekonomik ve jeopolitik bir güç elde etmektedir. Bu nedenle S.S.C.B.' nin dağılmasının ardından kontrolü ve dahli dışında bölgede hayata geçirilmeye çalışan alternatif enerji hatlarına karşı çıkmaktadır³⁴.

RF, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu yenedünya düzeninden memnun değildir. ABD' nin bölgeye nüfuz etme hamlelerine karşı elindeki enerji kartını da kullanarak AB ülkeleri ile denge politikaları oluşturmaya çalışmaktadır³⁵.

2.2.3. NATO ve AB' nin Karadeniz Politikası

NATO, İkinci Dünya Harbi sonrası (1949) Komünizm tehdidine karşı ABD liderliğinde komünizm karşıtı ülkelerin katılımıyla kurulmuş bir savunma örgütüdür. 45 yıl süren Soğuk Savaş'ın ardından S.S.C.B.' nin dağılması NATO' nun stratejik varlığının sorgulanmasına neden olmuşsa da yeni konsept gecikmemiş ve yönünü batıya çeviren ve yakınlaşmaya çalışan eski Varşova üyelerinin katılımıyla, NATO'nun varlık nedeni olan dost-düşman tanımı yeni bir eksene kaymıştır. Bu yeni konsept, Avrupa-Atlantik bölgesinde barış ve istikrarın sağlanması şeklinde tanımlanmıştır³⁶.

³² Çörten, 2009: 35.

³³ Ayhan, 2015: 7.

³⁴ Çörten, 2009: 37.

³⁵ Çörten, 2009: 38.

³⁶ Bayer, 2018: 841.

NATO anlaşmasının 6'ncı maddesine göre üye ülkelerin kapsadığı coğrafi bölge ile sınırlı sorumluluk alanı, 11 Eylül terör saldırısının ardından alan dışı (out of area) yetenekleri çerçevesinde sorumluluk alanının sınırlarını genişleterek, dünyanın herhangi bir yerinde üyelerine yönelik algıladığı bir tehdide yönelik önleyici operasyon yapma meşruiyeti kazanmıştır. Bunun yanı sıra kuvvet yapısını terörle mücadele çerçevesinde yeniden düzenlemiş ve yeni tehditlere karşı askeri yeteneklerini artırmıştır. Soğuk Savaş döneminde Karadeniz Bölgesi'nde NATO üyesi olarak sadece bir ülke (Türkiye) varken, Soğuk Savaş sonrası (1999) Bulgaristan ve Romanya'nın NATO' ya üye olmasıyla NATO için Karadeniz'in önemi daha da artmış, Karadeniz Bölgesi NATO için potansiyel iş birliği ve ortaklık alanına dönüşmüştür. Soğuk Savaş sonrası NATO' nun Karadeniz politikasını belirleyen strateji açık kapı stratejisidir. NATO, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan'ın imkânlarını kullanarak Montrö Boğazlar anlaşmasının kısıtlamalarını azaltmış, bu sayede Karadeniz'de ortak eğitim ve tatbikatlarını artırmıştır. Barış İçin Ortaklık (BİO), Avrupa-Atlantik İş Birliği Konseyi, Bireysel Ortaklık Hareket Planları gibi mekanizmaları kullanarak bölgede diyalog ve iş birliğini artırıcı stratejiler üretmiştir³⁷.

Bugün NATO ve RF rekabet ve çekişme ortamında iki ayrı güç olmalarına rağmen, birbirleriyle karşı karşıya gelmeme konusunda hassasiyet göstermekte ve birbirlerine tehdit oluşturacak bir denge politikası izlemektedirler³⁸.

1 Kasım 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile kuruluşunu hayata geçiren AB, 1995 Barcelona Süreci'nin ardından, 2004 yılında uygulamaya geçirdiği "Komşuluk Politikası" ile ABD ve NATO ile aynı dönemlerde Orta ve Doğu Avrupa Bölgeleri ile birlikte, S.S.C.B.' den ayrılan eski Doğu Blok ülkelerine odaklanmıştır. Bu stratejinin bir sonucu olarak 2007 yılında Karadeniz' e kıyıdaş iki Balkan ülkesi Romanya ve Bulgaristan' ın üye olmasıyla AB' nin sınırları Karadeniz'e dayanmış oldu. Bölge ülkeleri ile geliştirdiği yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler ve yine 2007 yılında uygulamaya geçirdiği "Karadeniz Sinerjisi; Yeni Bölgesel İş birliği İnisiyatifi" isimli girişimle bölgede önemli bir aktör haline gelmiştir³⁹.

AB Karadeniz'e yönelik bölgesel bir politika geliştirememiştir. Bu nedenle AB' nin Karadeniz' de yürüttüğü politika güvenlik, genişleme ve komşuluk ekseninde gelişmiştir⁴⁰.

³⁷ Bayer, 2018: 84.

³⁸ Aşık, 2010: 45.

³⁹ Aşık, 2010: 46.

⁴⁰ Tüysüz, 2014: 80.

AB' nin Karadeniz' de yürüttüğü politika ve strateji beş ana temel üzerine bina edilmiştir. Birincisi; Enerji güvenliğinin sağlanması. İkincisi; Bölge ülkelerinde Demokrasi Kültürü'nün yerleşmesi. Üçüncüsü; Kalıcı istikrarın sağlanması. Dördüncüsü; Organize suçların önlenmesi. Beşincisi; Bölgesel iş birliğinin sağlanmasıdır. AB' nin bu çerçevede bölge ülkeleri ile yapmış olduğu çalışmalar, RF' nun uygulamakta olduğu “Yakın Çevre Doktrini” ile çatışarak krize sebebiyet vermiş; RF'nun enerji kartını sürekli öne sürmesi ve dondurulmuş çatışmaların fitilini yeniden alevlendirmesi ile Karadeniz' de ciddi bir güç mücadelesi tüm bölgeye yayılmıştır. AB-RF arasında yaşanan bu güç mücadelesi AB' nin stratejik, görece denge politikaları neticesinde büyük çaplı krizlere dönüşmeden sonlandırılmıştır. Birliğin kendi bünyesinde henüz oturmamış fikri ve politik birliktelik RF karşısında çatışmadan kaçınarak uzlaşmaya yönelmesine neden olmuştur⁴¹.

2.3. Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkelerin Bölgesel Politikaları

Karadeniz Jeopolitiği deyince bölge dışı uluslararası küresel güçlerden önce akla gelen en önemli unsur Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler ve komşularıdır. Soğuk Savaş öncesi Türkiye ve S.S.C.B. arasında şekillenen Karadeniz jeopolitiği, Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla başlayan dönemde bu coğrafyada faal ve etkili olmak isteyen uluslararası güçlerin de etki ve nüfuzu ile daha karmaşık bir hal almıştır. Bölge ülkelerinin bölge dışı aktörlerle ilişkileri dengeleri farklı şekillerde etkilemektedir⁴².

2.3.1. Bulgaristan ve Romanya'nın Karadeniz Politikası

Bulgaristan ve Romanya Batı Karadeniz'e kıyısı olan iki ülkedir. Bu iki ülke, Soğuk Savaş sonrası bulundukları coğrafyanın jeopolitik konumunu yeniden değerlendirerek, Batı çıkarları doğrultusunda belirledikleri pozisyonla, jeopolitik konumlarını en iyi şekilde değerlendirme gayreti içerisinde olmuşlardır⁴³.

Romanya, uyuşturucu trafiği, insan kaçakçılığı çevre sorunlarını ele alan “Diyalog ve Ortaklık İçin Karadeniz Formu” adlı programı 2006 yılında ortaya koyarak Batı yanındaki jeopolitik konumunu belirlemede kendini ispata yönelik bir fırsat olarak değerlendirmiştir⁴⁴.

Bulgaristan ve Romanya'nın Batı yanlısı çalışma ve gayretleri Batı'nın gözünden kaçmamış, Soğuk Savaş sonrası Karadeniz bölgesinde yeni güç dengeleri oluşturmak isteyen NATO ve AB bu gayretleri yeni ilişkiler geliştirme konusunda fırsat olarak değerlendirmiştir.

⁴¹ Aşık, 2010: 47.

⁴² Erdemir, 2018: 126.

⁴³ Erdemir, 2018: 139.

⁴⁴ Erdemir, 2018: 140.

Nitekim her iki ülke de 2004 yılında NATO üyesi olarak NATO askerî birliğine katılmışlar ve NATO güvenlik sınırlarına dâhil olmuşlardır. 2007 yılında da AB üyeliklerinin kabulü ile Batı'nın Karadeniz'deki yeni sınırlarını oluşturmuşlardır. Romanya ve Bulgaristan bir yandan Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü (KEİÖ) içinde politikalar üretmeye çaba harcarken, bu politikaları tamamen Batı'yla aynı istikamette yürütmeye ve savunmaya başlamıştır⁴⁵.

Bu iki ülkenin NATO ve AB' ye üye olmaları Batı'nın Karadeniz'de varlığını ve etkinliğini son derece artırmıştır. Bugüne kadar Karadeniz' de askeri varlığını gösteremeyen NATO Karadeniz'de gemi açtığı üslerle askeri varlığını Karadeniz'e yerleştirmiştir. Batı'nın Karadeniz Politikasında NATO askeri kanadı, AB siyasi kanadı temsil ederek varlıklarını ve nüfuzlarını artırmaktadırlar. Bulgaristan ve Romanya'nın Soğuk Savaş sonrası değişen politikalarının sonucu olarak Batı' ya yaklaşmaları siyasal ve toplumsal değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu değişimin içerideki unsurları sivil toplum örgütleridir. Sivil Toplum Örgütleri üzerinden Batılı yaşam ve düşünce tarzlarını geliştirmek ve yerleştirmek amacına yönelik destek programları vasıtasıyla Batı yönlü hızlı bir değişim süreci yaşanmıştır. Yumuşak güç unsurlarını yoğun bir şekilde kullanan AB, bu sayede Batı' nın sınırlarını sadece coğrafi olarak değil, kültürel ve olarak ta Karadeniz' e kadar genişletmiştir. RF bu genişlemenin karşısında duramamıştır⁴⁶.

2.3.2. Ukrayna'nın Karadeniz Politikası

Coğrafi olarak bir doğu Avrupa ülkesi olan Ukrayna, Karadeniz ve Azak Denizi'ne çıkış noktası ve enerji geçiş güzergâhındaki jeopolitik konumu; zengin maden ve kömür rezervlerine sahip yeraltı varlıkları; tarıma elverişli iklim ve toprak yapısı, eğitilmiş iş gücü ve güçlü akademik kadroları; S.S.C.B. 'nin dağılmasından sonra kendi sınırları içerisinde kalan güçlü sanayi alt yapısı, askeri üs ve limanları ile Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Bölgesi'nde jeopolitik önemi en çok artan en önemli ülkedir. Bölge açısından önemi büyük olduğu gibi, RF' nun dönüştürülmesi ve Bölgeye hâkim olunabilmesi için Batı açısından "Jeopolitik Mihver" olarak değerlendirilmektedir⁴⁷.

Ukrayna sahip olduğu coğrafi konumu ile batı ve doğu arasında bir geçiş güzergâhı özelliği taşımaktadır. RF ve AB' nin arasında kalan Ukrayna'nın coğrafi konumu kültürel ve sosyal durumuna da yansımış durumdadır. Ülkenin doğusu Rus etnik ve kültürel yapısını yansıtan Rusya anlısı Ortodoks kesimlerden oluşurken, batıda kendini Ukraynalı olarak niteleyen, Batı yanlısı Katolik kesimlerden oluşmaktadır. Bu haliyle Ukrayna sosyokültürel

⁴⁵ Erdemir,2018: 141.

⁴⁶ Erdemir,2018: 141.

⁴⁷ Çörten, 2009: 45.

anlamda bir bölünmüşlük hali yaşamaktadır. Bu da toplumsal çatışma ve bölünmeye zemin hazırlamaktadır. 2002 yılında Batı yanlısı kesimlerin iktidara gelmesiyle Batı yanlısı politikalar hız kazanmıştır. Ukrayna'nın Karadeniz politikasının en önemli unsuru askeri liman ve üslerdir-ki, RF ile ilişkileri bu unsur belirlemektedir.- Ukrayna'nın Karadeniz politikasındaki RF faktörü Ukraynalı idareciler tarafından göz önünde bulundurularak denge politikaları yürütölmeye çalışılmıştır. 1994-2005 yıllarında ölkayı yöneten Leonid Kuchma Ukrayna'nın AB ile RF arasında bir çizgede bulunduğunu uyguladığı politikalarla ortaya koyarken; 2004 yılında yaşanan "Turuncu Devrim" sonrası iktidara getirilen Viktor Yuşçenko denge politikasını terk ederek yüzünü tamamıyla Batı'ya dönmüştür. Bu dönem AB tarafından Batı'nın doğu sınırlarını ilan etme döneminin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Fakat bu durum RF 'nun gözünden kaçmamış, 2010 yılına kadar geçen süreç sonunda gerçekleştirilen seçimlerde RF desteklediği Viktor Yunukoviç iktidara gelmiş, Batı ile iletişim kesilmemekle beraber, Rus yanlısı politikalar kendini göstermeye başlamıştır. Seçim sonrası ilk ziyaretini Bürüksel yapmış olması ilginç ve bir o kadar da dikkat çekicidir⁴⁸.

RF'nun Karadeniz donanmasının Ukrayna sınırlarındaki Sivastopol Limanı'nda bulunması sebebiyle RF Ukrayna dış politikası üzerinde etkili olmak istemektedirler. Ayrıca Rus enerji hatlarının Ukrayna üzerinden geçmesi RF açısından Ukrayna'nın önemini artırmaktadır. Ukrayna'nın jeopolitik ve jeostratejik önemi bölgede Batı ile RF arasında bir çatışma ortamı oluşturmaktadır. RF Ukrayna konusundaki etkinliğini artırmak amacıyla daha önce 2007 yılında imzaladığı Rus donanmasının 2017'ye kadar Sivastopol limanında kalmasını sağlayacak anlaşma daha süresi bitmeden 2010 yılında yenilenerek Sivastopol Limanı'nda bulunan Karadeniz donanmasının konuşlanma süresini 2047 yılına kadar uzatılmış; RF bu sayede AB ve NATO varlığına karşı Karadeniz'de askerî üstünlük elde ederek Ukrayna'yı kolay kolay Batı'nın inisiyatifine bırakmayacağını göstermiş ve Karadeniz'deki askeri gücünü korumuştur. Ukrayna bu yönüyle RF açısından Jeomiliterik öneme de sahiptir. Ukrayna sınırları içinde bulunan Sivastopol tabii korunaklı çok stratejik limanlara sahiptir. Ukrayna'nın Karadeniz jeopolitiğini belirleyen unsur Kırım yarımadası ve Kerç boğazıdır. Azak Denizi ile Karadeniz'i birbirine bağlayan Kerç boğazı Ukrayna ile RF arasında bir sınır meselesi oluşturmaktadır. RF, Kerç boğazının Ukrayna tarafında olmasına karşı çıkarken boğazların ortak kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Zira RF, donanma gemilerini Karadeniz'e bu boğaz üzerinden çıkarmaktadır. Kırım yarımadası Ukrayna ve RF açısından jeopolitik, jeostratejik ve jeomiliterik açıdan son derece önem arz ederken, Türkiye açısından Jeokültürel öneme sahiptir. Kırım yarımadası Türkiye açısından sadece coğrafi

⁴⁸ Erdemir, 2018: 141.

öneme sahip bir bölge değil, o bölgede yaşayan Kırım Tatarları nedeniyle sosyokültürel öneme de sahiptir⁴⁹.

2.3.3. Gürcistan' ın Karadeniz Politikası

Bir Güney Kafkasya ülkesi olan Gürcistan, doğu-batı ve kuzey-güney ekseninde enerji hatları güzergâhında bir kavşak noktası ve transit geçiş bölgesi niteliğinde jeopolitik öneme sahip RF' nun yedi özerk bölgesine komşu, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerden biridir. Hazar'a kıyısı olmamasına rağmen, Hazar enerji kaynaklarının Karadeniz'e ulaşımında Bakü-Supsa; Akdeniz'e ulaşımında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hatlarının güzergâhında olması nedeniyle stratejik önem taşımaktadır. Karadeniz, Kafkaslar ve Hazar bölgeleri ile bağlantılı transit konumuyla dikkatleri çekmiş ve uluslararası politikada yerini almıştır⁵⁰.

Gürcistan olarak adlandırılan ve dilleri, kültürleri ile kendilerini Rus görmeyen toplumsal yapısıyla, sahip oldukları coğrafyanın sadece Gürcülere ait olduğunu savunan ilk Devlet Başkanı Zviad Gamsahurdia 1991'de Abhazya, Osetya ve Acara bölge nüfuslarını etnik açıdan tahrik etmiş; bunla da kalmamış Soğuk Savaş sonrası yeni yapılanma sürecindeki RF'nu tedirgin etmiştir. Gamsahurdiya döneminde uygulanan milliyetçi politikaların tahrik ettiği Abhas, Oset ve Acar toplulukları RF' nun da desteğiyle ayaklanmış ve bölgede geniş çaplı anarşi ortamı meydana getirmeyi başarmışlardır. Sonuçta ateşkes RF'nun arabulucu olmasıyla sağlanabilmiş fakat, Gürcistan yönetimi RF' na boyun eğerek, Bağımsız Devletler Topluluğu'na girmeye ve RF'nun ülkesinde üç askeri üs açasına müsaade etmeye mecbur olmuştur⁵¹.

1995' de Gamsahurdiya'nın ardından iktidara gelen Eduard Şevardnadze 2003 yılına kadar RF ve Batı ile ilişkileri dengeli bir şekilde sürdürerek iktidarda kalmayı başarmış, fakat bu dönem zarfında siyasi ve ekonomik istikrarsızlık artmış, RF tarafında desteklenen Abhazya, Osetya ve Acara bölgeleri Tiflis'in kontrolünden çıkmış; ülkede siyasi ve ekonomik bir kaos ortamı oluşmuştur. George Soros menşeli finansal yapılarla iş birliğine rağmen, bu kaos ortamıyla baş edemeyen Şevardnadze "Gül Devrimi" denilen halk ayaklanmasıyla yönetimi 2003 yılı sonlarında bırakmak zorunda kalmıştır. 4 Ocak 2004 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerle Mikhail Saakaşvili Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Saakaşvili iktidarı ile Batı ile ilişkilerin boyutu genişlerken RF ile ilişkiler azalmaya başlamıştır. Saakaşvili dönemi politikalarla Gürcistan artık RF'nun batısında bir ülke değil, AB' nin doğusunda bir ülke olarak tanımlamak istemektedir. Bu dönemde Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyine, Barış

⁴⁹ Erdemir, 2018: 142.

⁵⁰ Erdemir, 2018: 143.

⁵¹ Erdemir, 2018: 144.

İçin Ortaklık (BİO) projesine üye olan Gürcistan, NATO üyelik eylem planına geçilmesi için çaba harcarken, diğer taraftan AB ile ilişkilerini de “Yakın Komşuluk Politikası” çerçevesinde yürütmektedir. Bu dönemde Gürcistan’ın temel politikası Batı ile bütünleşme olarak değerlendirilmektedir⁵².

Gürcistan yönetiminin Batı’nın dış politika stratejileri ile paralel yönetim anlayışı, RF’nun Karadeniz Bölgesindeki varlığını tehdit eder duruma gelince RF harekete geçmiş; önce Güney Osetya ve Abhazya’yı bağımsızlığa teşvik etmiş, Gürcistan’ın Osetya’ya müdahalesine karşılık RF, 8.8.2008’ de tüm gücü ile Gürcistan’ a savaş açmıştır. Bu hamle ile RF Batı’nın kendi etki alanında yerli uzantıları ile iş birliği halinde operasyon yapmalarına izin vermeyeceğini ortaya koymuştur. Ve yine bu hamle ile Karadeniz’in diğer bölgelerinde benzer girişimlere izin vermeyeceğini göstermek için yaptığı da değerlendirilmektedir. Karadeniz’in kıyıdaş ve komşu ülkelerle Hazar ve Kafkasya Bölgelerine kadar uzanan bölgelerinde Batı ile RF arasındaki jeopolitik çatışma bölge ülkeleri üzerinden halen devam etmektedir⁵³.

2.3.4. Türkiye’ nin Karadeniz Politikası

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz, Türkiye kıyıları hariç olmak üzere, S.S.C.B. nüfuzunda bir deniz iken, Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz bir Avrupa denizine dönüşmüştür denilebilir. Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında yoğun mücadelelerin yaşandığı Karadeniz, Soğuk Savaş dönemi sonrasında jeopolitik açıdan köklü bir değişime uğramış ve buna bağlı olarak çok taraflı çekişme ve iş birliği sahasına dönüşmüştür. Bu değişime paralel olarak, yeni jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik dengelerin oluştuğu gözlemlenmektedir. Harita 5 ‘de açıkça görülebileceği gibi, Türkiye açısından Karadeniz’in jeopolitik konumunu sadece bir deniz ya da sadece transit bölge ya da sadece bir enerji koridoru olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında Karadeniz, Türkiye’nin bölgesel bir güç olarak stratejik çıkarlarını savunarak, uluslararası arenada küresel politikaları etkileyebilecek proaktif bir dış politika sergileyerek sesini duyurması ve bölgesel bir aktör olduğunu gösterebilmesi açısından stratejik bir öneme sahiptir⁵⁴.

S.S.C.B. döneminde Rusya’nın nüfuzunda olan Karadeniz’e kıyıdaş eski Varşova üyesi ülkelerin Soğuk Savaş sonrası RF’ nun siyasi, ekonomik ve askerî açıdan tekrar eski pozisyonuna dönme riskine karşı kendi güvenliklerinin teminatı olarak gördükleri NATO ve AB gibi yapılara dâhil olma arzusu, NATO ve AB’ nin genişleme politikalarına olanak

⁵² Çörten, 2009: 51.

⁵³ Erdemir, 2018: 144.

⁵⁴ Tatar ve Altuner, 2018: 1167.

tanımıştır. Bu sayede NATO ve AB bir Karadeniz gücü olmuştur denilebilir. Bu etkenlere ilave olarak, 11 Eylül 2001 terör eylemleri sonrası ABD’ nin yeni güvenlik algısı doğrultusunda terörizme karşı önleyici operasyona dayalı stratejileri ile ortaya koyduğu “Büyük Ortadoğu Projesi” ve buna bağlı olarak “Genişletilmiş Karadeniz” tanımlamasıyla Karadeniz Bölgesini yaşamsal çıkar alanı olarak tanımlaması, ABD ve NATO müttefiki olarak Türkiye’nin bölgedeki rolünü artırmıştır⁵⁵.

Bütün bunların yanı sıra, Karadeniz ve Hazar Bölgelerinin zengin enerji rezervlerine sahip olması ve bu rezervlerin dağıtım hatlarının en ekonomik ve güvenli güzergâhının Karadeniz üzerinden geçmesi uygulanan Karadeniz politikaları açısından önem arz etmektedir. Bu noktada Türkiye’nin Karadeniz politikası da dönemsel farklılıklar taşımasının yanı sıra komşuları ve müttefiklerinin de çıkarlarını gözetecek ekonomik temelli denge politikaları yürüttüğü gözlenmektedir⁵⁶.

Türkiye, yukarıda ele alınan jeopolitik yaklaşımla, Karadeniz’de barışın tesisine ve ekonomik refahın sağlanmasına yönelik olarak, bölgede ekonomik ilişki ve iş birliklerinin gelişmesine yönelik bazı hamleler yapmıştır. Bu kapsamda, Türkiye’nin ekonomik hamlelerinin kurumsallaşmış hali Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü (KEİÖ) girişimi 1992’de Türkiye öncülüğünde oluşturulmuştur. KEİÖ, 12 asil ve 14 gözlemci üye ile kıyıdaş ülkelerin dışında da etkiye sahiptir. KEİÖ, Üye ülkeler arasındaki rekabet ve çatışmalar nedeniyle işlevselleştirilememiş olsa da ekonomik ve siyasi iş birliği açısından bir potansiyele sahip olduğunu söyleyebiliriz⁵⁷.

Türkiye’nin Karadeniz’de diğer bir hamlesi, 1998 yılında Bulgaristan’ın Varna kentinde yapılan İkinci Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Toplantısı’nda Türkiye tarafından gündeme getirilen “Karadeniz İş Birliği Görev Grubu” (KADİGG) girişimidir. Bu oluşumla Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin iştirakiyle çok uluslu bir deniz kuvvetinin oluşturulması fikri Türkiye tarafından gündeme getirilmiş, sonraki süreçte ortaklaşa oluşturulan “Uzmanlar Grubu”nun çalışmaları sonucu 28 Haziran 2000’de “Niyet Mektubu” nun Ankara’da imzalanmasının ardından, 2 Nisan 2001’de “Kuruluş Anlaşması” ile resmîyet ve bağlayıcılık kazanmıştır. Bu oluşum ve anlaşma Karadeniz havzasında bir ilk olma özelliğine sahiptir. KADİGG girişimi başlangıç itibariyle basit gemicilik faaliyetleri icra etse de ilerleyen zaman ve yeni konjonktür çerçevesinde, terörle mücadele, deniz denetimi harekâtı ve arama eğitimleri gibi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu noktada KADİGG girişimi

⁵⁵ Tatar ve Altuner, 2018: 1168.

⁵⁶ Tatar ve Altuner, 2018: 1169.

⁵⁷ Tatar ve Altuner, 2018: 1170.

bölge ülkelerinin bölge dışı güçler ihtiyaç duymadan, bölge içi ve bölge dışı tehditlere karşı kendi inisiyatifleriyle kurulmuş önemli ve tarihi bir oluşumdur⁵⁸.

Türkiye KADİGG girişimi kapsamında gerçekleştirilen harekâtlara paralel olarak, terörizm, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı ve kitle imha silahlarının yayılması ile mücadele amacıyla 1 Mart 2004 tarihinde “Karadeniz Uyum Harekâtı” (KUH) uygulamasını başlatmıştır. KUH, NATO’ nun Akdeniz’ de yürüttüğü “Aktif Çaba Harekâtı” hedefleri ile uyumlu olarak hayata geçmiş ve bu çerçevede Karadeniz’in açık deniz alanlarında ve kara suları içinde belirsiz aralıklarla karakol faaliyetlerinde bulunarak her türlü yasa dışı faaliyetlere karıştıklarından şüphe edilen ticari gemileri tespit etmek ve izlemek noktasında etkin faaliyetlerde bulunmuştur⁵⁹.

Soğuk Savaş süresince Montrö Anlaşması’nın sağladığı güvence ve iki blok arasında görece oluşan istikrar ve denge nedeniyle Karadeniz’e yönelik güvenlik stratejilerine fazla odaklanmayan Türkiye, yeni dönemde bilhassa 11 Eylül 2001 terör saldırısı sonrası Karadeniz’ de dengeleri bozacak ve Karadeniz’i sıcak çatışma alanına dönüştürecek gelişmelere sahne olmuştur. ABD’nin “Aktif Çaba Harekâtı” kapsamında Akdeniz’de bulunduğu gibi donanmasını boğazlardan geçirmek ve Karadeniz’de konuşlandırmak istemesi, bu gelişmeleri yakından takip eden Türkiye’nin yeni dönemde ortaya koyduğu proaktif politikalarla ürettiği yukarıda bahsi geçen oluşumlar görece bir denge oluşturmuştur⁶⁰.

2.4. Soğuk Savaş Sonrası Yeni Güvenlik Stratejilerinin Karadeniz Jeopolitiğine Etkileri

Soğuk Savaş sonrası uluslararası konjonktürde yaşanan değişim, tarihin geçmiş zamanlarında olduğu gibi Karadeniz bölgesine mücadele alanı olma özelliğini yeniden kazandırmıştır. Karadeniz Bölgesindeki bu jeopolitik değişim yeni tehdit algıları ve yeni güvenlik stratejilerini beraberinde getirmiştir. Bu değişimde etkisi olan faktörlerden ilki “güvenliğin bölgeselleşmesi” yani Karadeniz bölgesinin yeni tehdit unsurlarını barındıran bir potansiyel olarak değerlendirilmesidir. İkincisi, Hazar, Kafkasya ve Avrupa ekseninde enerji kaynaklarının uluslararası enerji piyasasına sunulduğu transit geçiş güzergâhında bulunuyor olmasıdır. Üçüncüsü ise, bölgesel ve küresel güçlerin Bölge üzerinde yaşadıkları hegemonya mücadelesidir. Son faktör de küresel ve bölgesel güçlerin Sovyet Rusya’nın dağılmasından sonra oluşan boşlukları doldurma telaşı olarak değerlendirilmiştir⁶¹.

⁵⁸ Tatar ve Altuner, 2018: 1171

⁵⁹ Tatar ve Altuner, 2018: 1172.

⁶⁰ Aşık, 2010: 45.

⁶¹ Tüysüz, 2014: 76.

2.4.1. Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve Karadeniz Jeopolitiğine Etkileri

“Montrö Boğazların Rejimine Dair Konvansiyonu” (Montrö Anlaşması) 20 Temmuz 1936’ da Türkiye, Fransa, İngiltere, Romanya, Bulgaristan, Japonya, Yugoslavya, Avustralya ve S.S.C.B arasında imzalanmıştır. Bu belge ile Boğazlar üzerinde tam egemenlik tesis edilmiş ve Türkiye ve kıyıdaş ülkeler, bölge dışı aktörlerin müdahale ve askeri nüfuzuna karşı korunaklı hale gelmiştir⁶².

Türkiye’ nin Karadeniz jeopolitiğine yaklaşımı bölgede dengeye dayalı iş birliği ile barış ve istikrarın korunması yönünde tezahür etmiştir. Buna bağlı olarak bölge dışı aktörlerin bölgeye nüfuz etmesine ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile sağlanmış statükoda herhangi bir değişikliğe gidecek çabalara karşı olmuştur. Bu politikanın bir sonucu olarak RF ile Karadeniz’deki statükonun korunması noktasında konsensüs sağlanmıştır. Türkiye, öncülüğünü yaptığı KEİ, BlackSeaFor ve KUH gibi girişimlerle, bölge dışı aktörler tarafından bilinçli olarak abartılan güvenlik tehditlerine karşı mücadele etmektedir. Moskova ve Ankara bu girişimlerle bölge istikrarı konusunda gösterdikleri hassasiyeti açıkça ortaya koymakta ve bölge dışı aktörlerin Karadeniz’e etki ve nüfuzlarını bu yönüyle engellemektedirler. Bilhassa Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel aktörlerin bölgede oluşan boşluğu doldurmak ve Karadeniz’in doğu-batı arasındaki enerji hatları ve transit geçiş güzergâhı üzerindeki konumuyla sağladığı jeopolitik güce sahip olabilmek amacıyla bölgeye deniz gücünü konuşturmak isteyen bölge dışı küresel aktörlerin önündeki kurumsal engelin Montrö Anlaşması olduğu değerlendirilmektedir. Karadeniz’e yönelik politikaların temelinde bölge dışı aktörlerin herhangi bir tonaj ve gemi sayısı sınırı olmadan Karadeniz’de deniz gücü bulundurmalarını engellemeye yönelik bölgesel iş birliği ve konsensüs göze çarpmaktadır⁶³.

ABD’ nin “Karadeniz’e açılma” siyaseti 1817’den bu yana bir devlet politikasıdır. Bu noktada hedef sadece Karadeniz ve Hazar havzasının zengin enerji kaynakları değil, Genişletilmiş Ortadoğu ve Afrika Projesi’ne güç ve ivme kazandırmaktır. Diğer taraftan, S.S.C.B. döneminden kalan üsleri revize ederek Karadeniz’ de güç oluşturmak bir ABD planı olarak göze çarpmaktadır. ABD’ nin Karadeniz’de oluşturmak istediği üslerin İran ve Ortadoğu’nun diğer bölgelerine müdahale imkânı bakımından Avrupa’da bulunan üslerinden daha az maliyetli ve daha etkili olacağı varsayımı üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla Nisan ve Aralık 2005’de Bulgaristan ve Romanya ile çerçeve anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca açık kaynaklardan elde edilen bilgilere göre bölgede ABD’ ye ait mevcut sekiz askeri üs ve liman bulunduğu bilinmektedir. ABD’ nin bu noktada tek eksiği bu üsleri destekleyecek deniz

⁶² Bükülmez ve Küpeli, 2007: 205.

⁶³ Yılmaz, 2007: 58.

gücünü boğazlardan geçirememesidir. Karadeniz’de ABD’nin önündeki en önemli engellerden biri “Montrö Boğazların Rejimine Dair Konvasiyon” dur. Montrö Anlaşmasına göre bölge dışı ülkelerin Karadeniz’de bulundurabilecekleri toplam gemi tonajı 45 bin ve bulunma süresi 21 günle sınırlıdır. Bu sınırlar ABD’ nin bölge ile ilgili politikalarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle Montrö Anlaşmasının imzalandığı 1936 yılı şartları ile bu günkü şartların ve tarafların aynı olmadığı tezinden hareketle anlaşmanın tadili veya ortadan kalkması gerektiğini savunmaktadır⁶⁴.

2.4.2. Kanal İstanbul Projesi’nin Karadeniz Jeopolitiğine Etkileri

Dünya genelinde dokuzuncu yapay su yolu olma özelliğine sahip olacak halen yapımı devam eden Kanal İstanbul Projesi, tamamlandığında Rhine-Main-Tuna ve Don-Volga kanallarından sonra, Karadeniz Jeopolitiğine etki eden üçüncü su yolu olma özelliğini taşımaktadır. Kanal İstanbul’ un Karadeniz jeopolitiğine ekonomik ve siyasi birtakım etkileri olacağı kesindir. Öncelikle Montrö Anlaşmasının tekrar gündeme getirilmesi kaçınılmazdır. Özellikle ABD, Çin ve AB gibi bölge dışı aktörlerin deniz güçlerinin Karadeniz’ de konuşlanmasını sınırlandıran Montrö Anlaşmasını bypass ederek Karadeniz’e girmek isteyecekleri, hatta petrol, doğal gaz araması yapmak gibi ekonomik faaliyetlerde bulunmalarının yolunun açılacağı noktasında ciddi iddialar gündeme getirilmektedir. Siyasi açıdan ise Türkiye-RF ilişkilerine olumsuz etkisinin olabileceği tartışılmaktadır. Zira RF’nun Kanal İstanbul’u bir ABD projesi olarak değerlendirdiği ve hayata geçmesi halinde ABD’nin asırlardır devlet politikası olan Karadeniz’e deniz gücünü konuşlandırabilme hedefine ulaşabileceği ve bölge nüfuzunu artırabileceği görüşünü taşıdığı da dile getirilmektedir. Diğer taraftan Türkiye’nin NATO içinde ve bölgede elinin güçleneceği de değerlendirilmektedir.⁶⁵

Kanal İstanbul Projesinin hukuki rejimine bakıldığında bu iddiaların yersiz olmadığı görülmektedir. Nitekim Montrö Anlaşması doğal su yolu olarak kabul edilen boğazlar için geçerli bir sözleşmedir. Bu yönüyle Montrö’nün yapay su yollarını kapsamadığı kesindir. Bu şartlar altında Türkiye açısından boğazlara alternatif bir geçiş olarak kabul edileceği ve kendi kurallarını ortaya koyabileceği ya da yap, işlet, devret modeliyle inşa edip geçiş kurallarını işleten şirketin de belirleyebileceği düşünülmektedir. Bunun sonucunda geçiş ücretini ödeyen tüm gemilerin Karadeniz’e girebileceği kuvvetle muhtemel bir sonuçtur. Türkiye’nin kendi egemenlik hakları çerçevesinde ve kendi topraklarında inşa edeceği Kanal İstanbul ile yeni bir hukuki durumun oluşacağı kesindir⁶⁶.

⁶⁴ Bükülmez ve Küpeli, 2007: 197.

⁶⁵ Çomak ve Çelik, 2018: 1067.

⁶⁶ Çomak ve Çelik, 2018: 1068.

Farklı görüşler öne sürülse de Kanal İstanbul projesinin Türkiye'nin mevcut Karadeniz politikasında elini güçlendireceği ve bölgede oluşturduğu dengeleri daha rahat muhafaza edeceği söylenebilir.

2.4.3. Rekabet ve İş Birliği İkileminde Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği kavramı olarak “*enerji kaynağının üretici olan ülkeden çıkartılarak uygun piyasa fiyatları çerçevesinde, güvenli istikametler üzerinden problemsiz olarak sürdürülebilir bir şekilde tüketici ülkeye transferi*” tanımlanabilir. Geleneksel tanımıyla enerji güvenliği “*fosil yakıtlara güvenli bir şekilde ulaşabilme imkânı*” olarak tanımlanmıştır. Bu genel tanımlar enerji güvenliği kavramını anlamaya yardımcı olsa da her ülke için aynı tanımın yapılamayacağı gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Zira enerji güvenliği kavramını sadece enerji kapsamında ele almak mümkün görünmemektedir. Enerji güvenliğinin ekonomik, siyasi, politik güç, istikrar ve diğer güvenlik faktörleriyle de etkileşim içerisinde olduğu ve bu unsurlardan birinde meydana gelebilecek olumlu ya da olumsuz bir değişimin diğer unsurları da zincirlene etkileyeceği unutulmamalıdır. Politik anlamda bakıldığında enerji arz güvenliğinin sağlanması, üretici ve tüketici arasında tesis edilecek güçlü bir iş birliği ile mümkündür⁶⁷.

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz bölgesini meşgul eden en önemli sorunlardan biri şüphesiz enerji güvenliğidir. Dünyanın en büyük ikinci enerji ithalatçısı konumundaki AB sürekli artan enerji ihtiyacına bağlı olarak tedarikçilerini çeşitlendirmek ve bu açıdan tek kaynağa bağımlı olmaktan kurtulmak istemektedir. Zira mevcut konjonktür, alternatif projeler ve iş birlikleri oluşturulmadığı takdirde enerji açısından AB' yi RF' a bağımlı hale getirmeye ve RF' nun enerjide tekele dönüşmesine uygundur. Bu konjonktür AB açısından yeni proje ve iş birlikleri oluşturmayı zorunlu hale getirmektedir. Burada en önemli sorun, Hazar havzasındaki enerjinin RF' nu bypass ederek nasıl dünya enerji pazarına entegre edileceğidir. Bu çerçevede 2004'da Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi inşasına başlanmış, 2007 yılında hayata geçirilmiştir. Yine AB' nin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla 2005 yılında İtalya-Adriyatik bağlantılı Türkiye-Yunanistan doğal gaz enterkonneksiyonu inşaatına başlanmış ve 2007 yılında hayata geçmiştir. AB' nin enerji ihtiyacı için üzerinde en çok durulan proje; Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya NABUCCO doğal gaz boru hattıdır. (Harita 6) Bu proje ile Hazar ve Ortadoğu doğal gazının Türkiye üzerinden AB' ye ulaştırılması hedeflenmektedir. Bütün bu projelerde bölge olarak Karadeniz, ülke olarak Türkiye oluşturulacak proje ve iş birliklerinin vazgeçilmez temas ve geçiş noktasıdır

⁶⁷ Bahtiyar, 2018: 551.

diyebiliriz. Hatta AB' nin tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar Türkiye'nin bu konuda iş birliği ve desteğine ihtiyacı olduğunu da ilave edebiliriz. Bunda Türkiye'nin Karadeniz' de yürüttüğü denge ve istikrar politikalarının önemli rolü olduğu söylenebilir⁶⁸.

Bu anlamda, RF' nu dışlayan bir yaklaşım yerine iş birliğini ön plana çıkararak atılan adımlardan biri 2005 yılında hayata geçen Türkiye-RF arasında enerji akışını sağlayacak Mavi Akım projesidir. İş birliği anlayışı doğrultusunda bir başka proje ise, Karadeniz-Kızıldeniz Çoklu Boru Hattıdır. Bu proje ile Rus, Kazak ve Azeri petrol ve doğal gazı ile Türk tatlı içme suyu ve elektriğinin İsrail'e taşınması ve Filistin ile Ürdün'ün de istifade ettirilmesi hedeflenmektedir⁶⁹.

Küresel enerji piyasasında içinde üreticilerin, taşıma hatları üzerinde bulunan ülkelerin ve büyük tüketicilerin bulunduğu çok hassas stratejik dengeler mevcuttur. Bu unsurlar arasında enerji arzında önemli avantaja sahip olan Ortadoğu ve Orta Asya Hazar ülkeleri ile enerji geçiş güzergâhında bulunan bölge olarak Karadeniz ve ülke olarak Türkiye'nin stratejik olarak ağırlığı ve belirleyici rolü uzun yıllar devam edecektir. Bu nedenle Enerji arzının karşılanmasında Karadeniz bölgesi ve Türkiye küresel güç çatışmaları ve iş birliklerinin odağında bulunmaktadır⁷⁰.

2.4.4. 11 Eylül Sonrası Güvenlik Stratejileri

11 Eylül 2001' de New York'un Manhattan bölgesinde bulunan Dünya Ticaret Merkezi ile Pentagon' a yönelik düzenlenen terör saldırılarının ardından uluslararası güvenlik stratejilerinde ve tehdit algılamalarında köklü ve kapsamlı değişiklikler olmuştur. Bu değişimim Karadeniz bölgesi gibi jeopolitik öneme sahip bir bölgeye yansımaması düşünülemez. ABD açısından bakıldığında 11 Eylül, ABD' nin terör tehdidine karşı kendi sınırları dışında güce dayalı önleyici operasyonlar düzenlemesini meşrulaştırma aracı olmuştur diyebiliriz. Bunun yanı sıra Karadeniz bölgesine yönelik NATO'nun genişlemesi, yeni üsler kurulması ve yeni güvenlik iş birliklerine zemin oluşturulmasına da zemin oluşturmuştur. Bölgeye yönelik "Genişletilmiş Karadeniz" başlığıyla dünyaya duyurulan yeni strateji; Soğuk Savaş sonrası "Büyük Satranç Tahtası" nda ortaya konulan "Büyük Oyun" un yeni versiyonundan başka bir şey değildi⁷¹.

ABD bu dönem zarfında Karadeniz bölgesinde uyguladığı politikayla, bir taraftan uluslararası terör örgütleri ile mücadele ederken, diğer taraftan S.S.C.B. bakiyesi ülkeler

⁶⁸ Kandemir, 2008: 109.

⁶⁹ Kandemir, 2008: 115.

⁷⁰ Bahtiyar, 2018: 553.

⁷¹ Canar, 2012: 55.

üzerinde nüfuzunu artırarak, Ortadoğu'ya alternatif enerji kaynak ve geçiş güzergâhlarının bulunduğu Hazar havzasını ve Kafkasya'yı kontrol altına almayı amaçlamıştır. Bu politikaların sonuçları 2000'li yılların başından itibaren görülmeye başlanmış ve Karadeniz kıyıdaşı ülkelerde renkli devrimler, iç karışıklıklar ve siyasi bunalımlar yaşanmaya başlanmıştır. Buna karşılık RF, 2000' li yıllarda artan petrol fiyatları sayesinde enerji kartını da kullanarak Karadeniz ve Hazar havzasında Batı lehine değişen dengeyi yeni iş birlikleri ve yakın çevre politikası ile tersine çevirmeyi başarmıştır⁷².

Bu dönem, çok kutuplu koalisyonlar döneminin başlangıcının en bariz göstergesi olarak tarihe geçmiştir diyebiliriz.

2.5. Güncel Gelişmeler Işığında Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-RF İlişkileri ve Karadeniz Güvenliğine Etkileri

90'lı yılların başı Karadeniz Bölgesinin iki önemli aktörü RF ve Türkiye açısından iç sorunlara odaklı bir dönem olmuştur. Bir tarafta S.S.C.B.' nin ve Varşova'nın dağılmasının ardından yaşadığı şoku henüz atlatamamış ve kendini birçok ekonomik ve siyasi sorunun kucağında bulmuş Moskova; Diğer tarafta NATO' nun Komünizm tehdidine karşı 45 yıl uç karakolu olmuş, şimdi ise Varşova Paktının dağılmasıyla güvenlik kaygıları yönünden rahatlamış fakat bu kez NATO nezdinde önemini yitirme kaygılarıyla yeni politikalar belirlemeye çalışan Ankara... Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası Türk-Rus ilişkileri, Soğuk Savaş yıllarına kıyasla nispeten gerginlikten uzak ve düşük yoğunluklu olarak devam etmiştir. Bunun yanı sıra Gorbaçov sonrası iktidara gelen Batı yanlısı reformcular tarafından Batı çizgisinde politikaların benimsenmesinin bir yansıması olarak Türkiye-RF arasında 1992 yılında "Dostluk, İyi Komşuluk ve İş birliği Anlaşması" imzalanmıştır. Diğer taraftan gelişen ticari ilişkilerle 1990 şartlarında Türkiye'nin tek bir ülkeyle gerçekleştirdiği en yüksek rakama; yaklaşık 1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu nedenlere bağlı olarak 90'lı yıllarının ortalarına kadar Türk-Rus ilişkilerinin Soğuk Savaş yıllarına nispetle genel olarak olumlu bir seyir izlediğini ve geliştiğini söylemek mümkündür⁷³.

2000'li yıllara gelindiğinde her iki ülkede yaşanan iktidar ve buna bağlı politika değişiklikleri ile Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir sürece girildiği söylenebilir. Bu anlamda, 2004 yılını Türk-Rus ilişkilerinde dönüm noktası olarak değerlendirebiliriz.

2004 yılına gelindiğinde, Türkiye-RF ilişkilerinin gelişmesini sağlayacak ilk adım zamanın RF Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından atıldı. Putin, 2004 Aralık ayında Rusya

⁷² Aşık, 2010: 45.

⁷³ Yılmaz, 2010: 29.

Federasyonu'ndan Devlet Başkanı düzeyinde Türkiye'ye yapılan ilk ziyaret devlet başkanı sıfatıyla Türkiye'ye gerçekleştirdi. İki günlük ziyaretin gündemini terörle mücadelede iş birliğinin yanı sıra, ticari ilişkilerin geliştirilmesi konuları oluşturdu. Putin "Bugün çok cesur kararlar almak için buradayız. Bu ziyaret, Türkiye ve Rusya arasında yeni ufuklar açacak ekonomik ve ticari ilişkilere fırsat verecektir" şeklinde yaptığı açıklama ile, yeni dönemde ikili ilişkilerin ekonomi alanında ilerleyeceğinin işaretini verdi. Yine bu ziyarette, 2003'te başlayan Mavi Akım Boru Hattı üzerindeki anlaşmazlıkların çözülmesi ve Türkiye'nin satın aldığı doğal gaz miktarının artırılması konusunda görüş birliğine varıldı. Putin'in 2004'te Türkiye'ye yaptığı bu ziyaret meyvelerini hemen vermeye başladı ve Türkiye-RF karşılıklı ticaret hacmi 2004 yılında yüzde 60 artarak 4.6 milyar dolara yükseldi. Bu ziyaretten bir ay sonra Ocak 2005'te Erdoğan anında 600 iş adamıyla RF'na bir ziyaret gerçekleştirdi. İlk kez bu ziyarette iki ülke için ticaret hacmi hedefi konuldu. Hedef olarak, 2007 yılına kadar karşılıklı ticaret hacminin 25 milyar dolara çıkarılması belirlendi⁷⁴.

İki ülke arasında, 2010 yılında bakanlar ve iş adamlarından oluşturulacak, ticari ilişkilerin üst düzeyde takibinin yapılacağı, imzalanacak anlaşmaların garanti altına alınacağı bir mekanizma olarak, Üst Düzeyli İş birliği Konseyi (ÜDİK) kuruldu⁷⁵.

2012 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girildi. Ekim 2012'de bunun ilk somut örneği, Moskova'dan kalkıp Şam'a doğru giden bir Rus uçağının Ankara'da inişe zorlanmasıyla yaşandı. Uçağın F-16'larla inişe zorlanmasının sebebi, içinde Şam'a teslim edilecek askeri şüpheli malzemeler olması kuşkusuydu. Uçağın kargosunda bulunan askeri haberleşme cihazı parçalarına el konuldu, uçağın kalkışına izin verildi. Rusya "açıklama bekliyoruz" derken Erdoğan, bu cihazların Suriye Savunma Bakanlığı'na teslim edilmek üzere uçağa yüklendiğini açıkladı. Suriye'deki görüş ayrılığının diğerlerine benzemediğinin kanıtı olan bu olay, yine de iki ülkenin ekonomik iş birliği alanındaki kararlılığını etkilemedi. Olayın ardından Rus Dışişleri Bakanı Lavrov, Türkiye'nin Chicago Anlaşması'na göre hareket ettiğini ve buna hakkı olduğunu söyledi. Rus Devlet Başkanı Putin de yaşanan gerilime rağmen Türkiye ziyaretini ertelemedi ve Aralık ayında, ÜDİK' in 3. toplantısı için bakanlarla birlikte Ankara'ya geldi. Putin'in 2012'deki bu resmi ziyareti, üçüncü kez devlet başkanı seçildikten sonra eski Sovyet ülkeleri dışında yaptığı ilk resmi ziyaretlerden biri oldu. 2012 başı itibarıyla iki ülke ticaret hacmi, bir önceki yıla göre hızla büyüyerek yüzde 26'ya ulaşmıştı. 2015 sonuna kadar, yaşanan hiçbir kriz, Türkiye ile Rusya arasında ekonomik iş birliğini etkileyecek bir boyuta ulaşmadı. Buna Rusya'nın

⁷⁴ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> (erişim tarihi:08.02.2018)

⁷⁵ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> (erişim tarihi:08.02.2018)

16.03.2014'te Kırım'ın kendi kontrolünde olduğunu ilan ederek bölgeyi ilhak etmesi de buna dâhildir⁷⁶.

RF Suriye savaşında Şam yönetiminin sahada zor durumda kaldığı bir dönemde, Eylül 2015'te tüm dengeleri değiştiren bir adım attı ve Suriye'de hava operasyonlarına başlayarak savaşa resmen müdahil olmasının ardından RF-Türkiye arasında sular ısınmaya başladı NATO, Türkiye'ye destek için gerekirse 'Çekiç Güç' gönderilebileceğini açıkladı. Hazar'dan füzelerin de atıldığı gelişmeler sonrasında, gerekirse 48 saatte Türkiye'ye NATO güçlerinin konuşlandırılabilmesi ilan edildi. RF Devlet başkanı Putin, Kasım 2015'te G-20 zirvesi için geldiği Antalya'da, farklılıklar askeri olarak sahaya yansımış olsa da ticari ilişkilere yansımaması gerektiği yönünde açıklama yaparak "Mevcut anlaşmazlıklar ikili ilişkilere zarar vermemelidir." Dedi. Antalya'da ikili görüşmede Türkiye ve RF arasında oluşturulan Üst Düzey İş birliği Konseyi'nin 6. toplantısının 15 Aralık 2015'te Rusya'da yapılmasına karar verdi. Bu görüşmeden tam on gün sonra 24 Aralık 2015 tarihinde Suriye-Türkiye sınırında hava sahasını ihlal ettiği bildirilen bir Rus uçağı Türk F-16'ları tarafından düşürüldü. Bu gelişme Türk-Rus ilişkilerinde kırılma noktası oldu. 15 Aralık'ta yapılması planlanan ÜDİK toplantısı iptal edildi. Karşılıklı sert açıklamaların ardından Erdoğan, 27 Haziran'da Putin'e bir mektup yazarak, düşürülen Rus uçağı ve öldürülen pilotla ilgili üzüntülerini ilette. Pilotun ailesine "kusura bakmasınlar" dedi. Bu ifade, Putin'in talep ettiği resmi özürden farklıydı. Fakat, ÜDİK üyesi iş adamları ve bakanların gayretleri ile "kusura bakmasınlar" ifadesi diplomatik dile çevrilerek tercüme edildi. Bu gelişmenin ardından Putin 29 Haziran'da Erdoğan'ı arayarak teşekkür etti. Liderler, ilişkilerin eskiye dönmesi için adım atmaya ve bir araya gelmeye karar verdi⁷⁷.

15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de meydana gelen darbe girişiminin ardından Türk-Rus ilişkilerinde bölge dengelerini etkileyecek köklü değişiklikler yaşandı. Batı'nın başta darbeye sessiz kalması, ertesi gün " tarafları itidale" davet eder mahiyette açıklamalar yapmasına karşılık, RF ve bizzat Putin darbe karşısında Türk hükümetinin yanında oldu. Bu tarihten itibaren Türk-Rus ilişkilerinin iş birliği seviyesinden, stratejik ortaklık seviyesine yükselerek sadece Karadeniz'de değil, Kafkasya ve Ortadoğu'da da dengelerin bölge dışı aktörler aleyhine değişeceği bir mecraya doğru geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Daha sonra bu iş birliğine İran'ın da dâhil olması ile üç ülke arasında oluşan post modern güvenlik ve tehdit anlayışı bölge dışı aktörlerin bölge üzerine geliştirdikleri tüm geleneksel dış politika yaklaşımlarını yeniden ele almalarını ve yeni politikalar üretmelerini

⁷⁶ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> (erişim tarihi:08.02.2018)

⁷⁷ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> (erişim tarihi:08.02.2018)

kendileri açısından zorunlu hale getirecektir. Son dönemde Türkiye ve RF’da yaşanan ekonomik sıkıntılar, ABD’ nin İran ile daha önce imzalanmış nükleer anlaşmayı iptal ettiğini açıklamasını ve son dönemlerde kendini gösteren asimetrik hamleleri bu politikaların bir neticesi olarak değerlendirebiliriz.

SONUÇ

90'lı yıllar uluslararası sistemde küresel arenada taşların yerinden oynadığı, kartların soğuk savaşın galibi ABD eliyle yeniden karıldığı bir dönemin başlangıcı olarak tarihe geçmiştir. Sovyet Rusya'nın (S.S.C.B.) dağılmasının ardından, uluslararası toplum ABD' nin adını koyduğu ve yeni uluslararası politikasını tanımladığı “Yeni Dünya Düzeni” kavramıyla tanıştı. Bu kavram soğuk savaş sonrası ABD'nin hegemonik politikasının yeni adıydı.

90'lı yılların başında tek kutuplu olarak inşa edilen Yeni Dünya Düzeni, ilerleyen yıllarda ABD planlarının tersine, Soğuk Savaş Yıllarının iki kutuplu karşılıklı dengeye dayalı ve görece istikrarlı yapısını aratırcasına “çok kutuplu koalisyonlar” dönemine evrilmiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde meydana gelen değişimin en çok etkilendiği coğrafya Karadeniz olmuştur.

Karadeniz, yalnızca coğrafi açıdan bakıldığında kıyıdaş ülkelerden müteşekkil bir bölge olarak görünebilir. Fakat stratejik açıdan bakıldığında, kıtalar arası stratejik fay hatları üzerinde, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Kuzey Afrika'yı da içine alan bir siyasi etki alanına sahip olduğu görülecektir. Karadeniz'in bu jeopolitik konumu tarih boyunca küresel ve bölgesel aktörlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Karadeniz Havzası, 20'nci yüzyıl başında küresel ve bölgesel aktörlerin uluslararası politikalarına ilham veren çağdaş jeopolitik teorilere göre önemli ve kritik bir bölge olarak değerlendirilmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında, Karadeniz jeopolitiğinde köklü bir değişimle, yeni jeostratejik dengelerin oluştuğu gözlemlenmektedir. S.S.C.B. ve Varşova paktının dağılmasıyla oluşan güç boşluğu, Karadeniz ve Hazar bölgesindeki ülkelerin Rusya'dan uzaklaşarak Batı' ya yönelmesi, NATO ve AB' nin sınırlarının Karadeniz'e kadar genişlemesine neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Varşova Paktı tarafında Rusya; NATO tarafında ise Türkiye'nin nüfuz alanında bir deniz olan Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası bir Avrupa denizine dönüşmüştür. Oluşan yeni konjonktürde Karadeniz gerek bölgesel gerekse küresel güçlerin mücadele alanı haline gelmiş ve Soğuk Savaş yıllarındaki görece istikrarlı ve hak ettiğinden daha önemsiz konumundan uzaklaşarak, tarihin geçmiş dönemlerinde sahip olduğu jeopolitik önemini tekrar kazanmıştır.

Küresel ve bölgesel güçlerin bölgede yürüttükleri politikaları yaşanan iş birliği ve çatışmaların parametrelerini taşımaktadır. Bu noktada ABD' nin Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Politikasını belirleyen en önemli unsur, Spykman'ın ortaya koyduğu “kenar kuşak teorisi” (Rimland)' den ilham alan ve ABD'li stratejist Zbigniew Brzezinski tarafından ortaya

konan Karadeniz'in de içinde bulunduğu Avrasya havzasına hakim olma arzusudur. Zira Brzezinski' ye göre ABD' ye rakip olabilecek gücün ancak bu bölgeden çıkması mümkündür. ABD'nin yeni ulusal stratejisini belirleyen temel parametre, tüm dünyaya hâkim olmak için Avrasya bölgesine hâkim olmaktır. S.S.C.B. dağılması ile sona eren Soğuk Savaş'ın ardından bölgede oluşan görece boşluk, ABD' nin bu politikasını hayata geçirebilmesi için yeni fırsatlar sunmuştur. Buna göre Karadeniz, Soğuk Savaş Sonrası ABD için “Yaşamsal Çıkar Alanı” olarak değerlendirilmektedir. ABD için Karadeniz'e hâkim olmasını kendince gerekli kılan en önemli unsur bölgede kesişen Hazar Havzası enerji hatlarının güvenliğidir. Hazar ve Orta Asya rezervlerini taşıyan enerji hatlarının kesiştiği noktada Karadeniz, ABD açısından başka bir gücün ya da ittifakın tek başına eline geçmemesi gereken stratejik bir öneme sahiptir.

Soğuk Savaş sonrası Rusya Federasyonu (RF)'nun Karadeniz politikası ise, kendi güvenlik alanı olarak gördüğü bölgede dengeleri aleyhine etkileyebilecek Batı stratejilerini boşa çıkartmak ve başarısız kılmak olarak tanımlanabilir. Karadeniz RF için tabii bir güvenlik alanıdır. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası Batılı politikalarla istikrarsızlaştırılan Karadeniz coğrafyasındaki stratejik bölgeler RF için potansiyel tehdit niteliği taşımaktadır. Azerbaycan - Ermenistan arasında devam eden Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'da yaşanan Abhazya ve Güney Osetya sorunu, Ukrayna doğusunda yaşanan ayrılıkçı çatışmalar ve Kırım meselesi, RF' nun kendi içinde yaşadığı Çeçenistan meselesi, Moldova'daki Transdinyester ayrılıkçı hareketi, bölgedeki güvenlik ve istikrarı tehdit eden en önemli faktörler olarak görülmektedir. Bu sorunların tamamı Karadeniz coğrafyasında RF'nun varlığını tehdit eden unsurlar olarak görülmesinden dolayı RF'un Karadeniz'de varlığını sürdürebilmesi için bu sorunlara karşı proaktif politikalar uygulamak zorundadır. NATO ve AB' nin genişleme politikaları RF' da bir kuşatılma endişesi meydana getirmiştir. RF, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu yeni dünya düzeninden memnun değildir. ABD' nin bölgeye nüfuz etme hamlelerine karşı elindeki enerji kartını da kullanarak AB ülkeleri ile denge politikaları oluşturmaya çalışmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz Bölgesi'nde NATO üyesi olarak sadece bir ülke (Türkiye) varken, Soğuk Savaş sonrası (1999) Bulgaristan ve Romanya'nın NATO' ya üye olmasıyla NATO için Karadeniz'in önemi daha da artmış, Karadeniz Bölgesi NATO için potansiyel iş birliği ve ortaklık alanına dönüşmüştür.

AB, 1995 Barcelona Süreci'nin ardından, 2004 yılında uygulamaya geçirdiği “Komşuluk Politikası” ile ABD ve NATO ile aynı dönemlerde Orta ve Doğu Avrupa Bölgeleri ile birlikte, S.S.C.B.' den ayrılan eski Doğu Blok ülkelerine odaklanmıştır. Bu stratejinin bir sonucu olarak 2007 yılında Karadeniz' e kıyıdaş iki Balkan ülkesi Romanya ve

Bulgaristan' ın üye olmasıyla AB' nin sınırları Karadeniz'e dayanmıştır. Fakat AB Karadeniz'e yönelik bölgesel bir politika geliştirememiştir. Bu nedenle AB' nin Karadeniz' de yürüttüğü politika güvenlik, genişleme ve komşuluk ekseninde gelişmiştir.

Karadeniz Jeopolitiği deyince bölge dışı uluslararası küresel güçlerden önce akla gelen en önemli unsur Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler ve komşularıdır. Soğuk Savaş öncesi Türkiye ve S.S.C.B. arasında şekillenen Karadeniz jeopolitiği, Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla başlayan dönemde bu coğrafyada faal ve etkili olmak isteyen uluslararası güçlerin de etki ve nüfuzu ile daha karmaşık bir hal almıştır. Bölge ülkelerinin bölge dışı aktörlerle ilişkileri dengeleri farklı şekillerde etkilemektedir.

Türkiye'nin Karadeniz politikasına baktığımızda, Türkiye açısından Karadeniz'in jeopolitik konumunu sadece bir deniz ya da sadece transit bölge ya da sadece bir enerji koridoru olarak değerlendirmek mümkün değildir. Karadeniz, Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak stratejik çıkarlarını savunarak, uluslararası arenada küresel politikaları etkileyebilecek proaktif bir dış politika sergileyerek sesini duyurması ve bölgesel bir aktör olduğunu gösterebilmesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Nitekim Türkiye RF ile birlikte bölgenin jeopolitik, jeostratejik ve jeokültürel gücüne sahip başat aktörlerinden biridir. Jeopolitik ve jeostratejik olarak Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan boğazlara sahip olması, jeokültürel olarak Kafkasya ve Orta Asya ile var olan tarihi bağları Türkiye'nin bölgede başat aktör olarak değerlendirilmesi için yeterli sayılabilir. Ayrıca günümüzde yapımı süren Kanal İstanbul Projesi, sonuçlanıp hayata geçtiği takdirde, Türkiye'nin bölgede elini güçlendirecek stratejik bir yatırım olacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası Karadeniz' de yaşanan güç çatışmalarında gelineen noktada Batı'nın geleneksel iç ve dış müdahalelerine rağmen Türkiye ve RF stratejik ortaklığına dayalı post-modern bir uluslararası politika geliştirerek her geçen gün artan bir ivmeyle Karadeniz bölgesinde bölge dışı aktörlerin hareket alanlarını kısıtlamaktadırlar. RF ve Türkiye'nin tarihi zaman şeridinde hemen hemen aynı dönemlerde aynı badirelerden geçtikleri düşünüldüğünde, jeopolitik kaderlerinin aynı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. RF'da ya da Türkiye'de meydana gelen bir olayı diğerinden ayrı düşünmemek gerekmektedir. Son tahlilde İçeriden bir müdahale olmadığı sürece bu stratejik ortaklığın yeni iş birlikleri ve ortaklıklarla devam edeceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

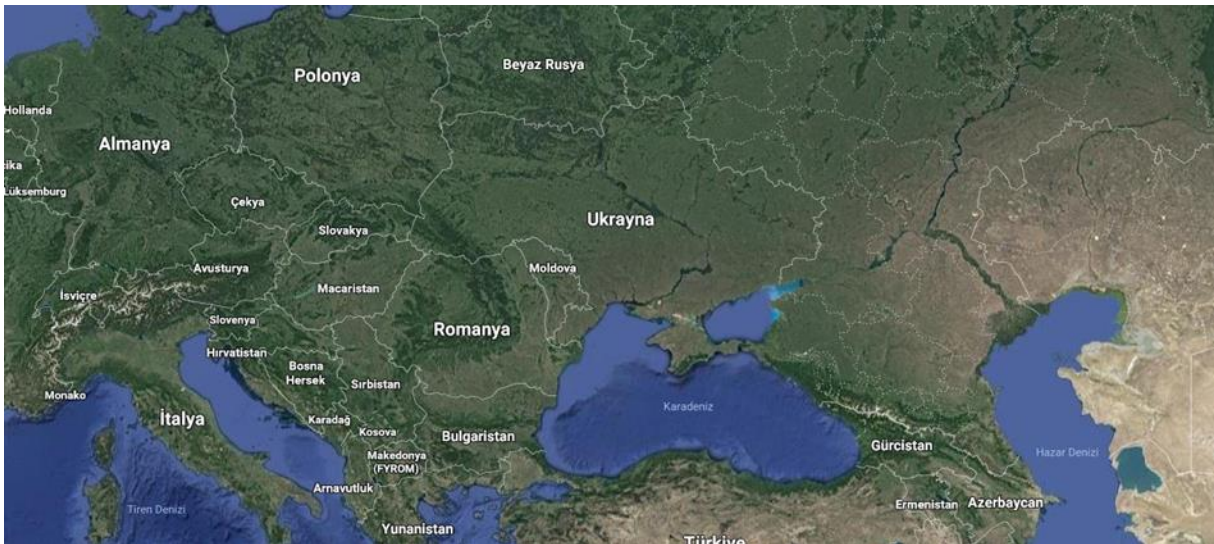
- Aşık, A. (2010). “Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi”.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrrtj/article/view/5000098895>
 (erişim tarihi:08.02.2018)
- Ayhan, İ. S. (2015). “Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Stratejisi”.
<http://dergi.cicr.yalova.edu.tr/article/view/5000178861> (erişim tarihi:04.08.2018)
- Bahtiyar, K. (2018). AB'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.523-554.
- Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Bayer, D. (2018). NATO'nun Karadeniz Uygulamaları, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.841-848.
- Bükülmez, B., ve Küpeli, T. (2007). “Küresel Güçlerin Karadeniz Stratejilerinin Önündeki Engel: Montrö”.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrrtj/article/view/5000098938>
 (erişim tarihi:08.02.2018)
- Canar, B. (2012). “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası”.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000053235/0>
 (erişim tarihi:08.02.2018)
- Çomak, H., ve Çelik, H. (2018). Kanal İstanbul Projesi ve Hukuki Rejimi, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.1066-1068.
- Çörten, B. (2009). *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi, Giresun.
- Derman, G. S. (2018). Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Bölge Politikası ve Yeni Güç dengeleri, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.147-162.
- Erdemir, H. (2018), Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkeler ve Yeni Jeopolitik Dengeler, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.125-145.
- Erkan, A. (2018), Rusya Federasyonu'nun Enerji Güvenliği ve Karadeniz'in Önemi, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.513-522.

- Germir, H. N. (2018), ABD'nin Karadeniz Politikası, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.513-522.
- Göksedef, E. (2016), “Putin Dönemi Türk-Rus İlişkileri”. <http://www.aljazeera.com.tr:>
<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> (erişim tarihi:08.02.2018).
- Kandemir, E. (2008). *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Kantarıcı, Ş. (2012). “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi Mi?"”.
<http://dergipark.ulasbim.gov.tr/guvenlikstrjtj/article/view/5000098871> (erişim tarihi:08.02.2018)
- Keser, A. (2018), Montreux (Montrö) Sözleşmesinin Feshinin Kaardeniz'in Jeopolitiğine Olası Etkileri, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.1018-1029.
- Koçer, G. (2007), “Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”. *Akademik Bakış*, 1 (1): S. 198-216.
- Koray, M. (2018), Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi Kavramının Türkiye'nin Jeopolitiğine Etkileri, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.91-112.
- Tatar, V. ve Altuner, G. (2018), Türkiye'nin Karadeniz Politikası: 1990 Sonrası Dönem, *Karadeniz Jeopolitiği*. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, ve B. Ş. Şeker (ed.). Beta Yayınevi, İstanbul, S.1167-1174.
- Tüysüz, E. (2014), “Karadeniz Güvenliği ve Bunun AB Güvrnlğine Etkiler”, *Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (6): S.73-91.
- Yılmaz, M. E. (2010), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”,
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yead/article/view/5000170280>
(erişim tarihi:08.02.2018)
- Yılmaz, S. (2007), “Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 1(15): S.45-66.

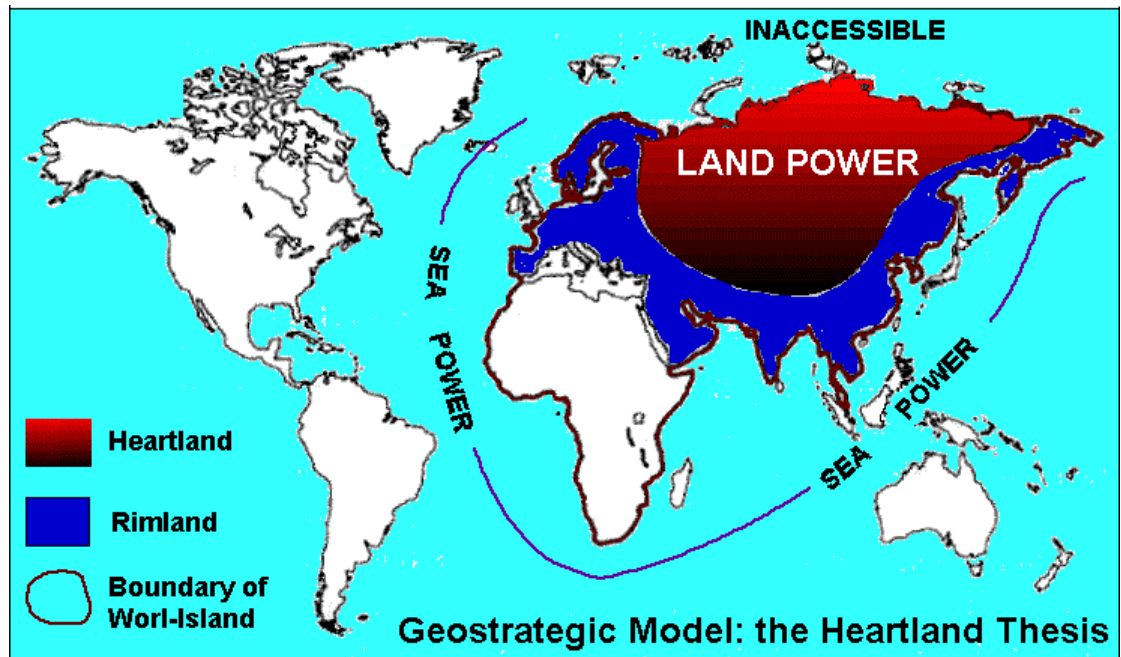
EK 1 - HARİTALAR

Harita 1 Karadeniz Bölgesi (Anonim 2018)

Harita 2 Genişletilmiş Karadeniz (Google Maps 2018)

Harita 3 <https://birminghamwarstudies.wordpress.com/tag/mackinder/>

Harita 4 <https://en.reseauinternational.net/hybrid-wars-4-in-the-greater-heartland-i/>

Harita 5 <http://politikaakademisi.org/2014/09/28/karadeniz-stratejisi-abdnin-tek-jeopolitik-cephe-plani/>

Harita 6 <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Hakan ŞİMŞEK
Doğum Yeri – Tarihi	Antalya-15.01.1969
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu
Lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	---
Proje Konusu	---
Yüksek Lisans Diploması	---
Tez/ Dönem Projesi Konusu	---
Doktora Diploması	---
Tez/Dönem Projesi Konusu	---
Yabancı Dil	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	---
Projeler	---
Çalıştığı Kurumlar	Antalya Valiliği İl Sosyal Etüt Ve Proje Müdürlüğü
E-Posta	hakan.simsek07@gmail.com